

‘Als mbo’ers voor de klas willen’

Een exploratieve studie naar de
doorstroom in de regio Utrecht.

Onder de loep, nr. 14

Opbrengsten uit het lectoraat
Lesgeven in de multiculturele school

José Beijer (HU)

Bart van der Leeuw (HU)

Radha Gangaram Panday (HU)

Els Rutten (HU)

Rita Rutten (ROCMN)

'Als mbo'ers voor de klas willen'

Een exploratieve studie naar de doorstroom in de regio Utrecht.

Eerder verschenen in de serie 'Onder de loep'

1. Twee leerkrachten en hun contact met lastige kinderen. (*Betsy Hijlkema*)
2. Docentcompetenties bij taalontwikkeland beroepsonderwijs. (*Annelies Riteco*)
3. De ontwikkeling van een interactief leerklimaat in de multiculturele school. (*Gerda Swank*)
4. Over oudercontacten in een kleurrijke basisschool. (*Betsy Hijlkema*)
5. Naar een leerwerkplek: ervaringen van allochtone studenten en hun begeleiders. (*Mylène Hanson*)
6. Mee (laten) praten of niet? Een onderzoek naar mondelinge participatie van (Molukse) leerlingen in het vmbo. (*Marjanne Haitsma*)
7. Hoe laat ik ze praten..?! Mondelinge participatie van Molukse leerlingen in het basisonderwijs. (*Bert Tahitu*)
8. Intake en studieloopbaanbegeleiding van allochtone studenten. (*José Beijer*)
9. Een kleurrijk weefproject. Curriculumanalyse. (*Hielkema, Swank, Hajer*)
10. Naar taalontwikkeland beroepsonderwijs. (*Annelies Riteco*)
11. Mohamed en mede-studenten op de lerarenopleiding. (*José Beijer*)
12. Hoe studenten leren reflecteren. (*Gemma Barendregt*)
13. Taalvaardigheid in beeld. Een verkennend onderzoek binnen de pilots Taalcompetenties voor studie en beroep. (*Radha Gangaram Panday, Mienke Droop, Els Rutten*)

Voorwoord

Steeds vaker komen studenten de lerarenopleidingen binnen met een mbo-vooropleiding. Deze instroom is een doelstelling van onderwijsbeleid, maar levert een aantal nieuwe vragen op voor de kwaliteit van de opleidingen. In de landelijke media en rapporten is de laatste jaren aandacht besteed aan stagnerende doorstroom, die te wijten zou zijn aan tekorten in de taal- en rekenvaardigheid van de mbo-instromers. Om deze problematiek op lokaal niveau te kunnen aanpakken is echter een dialoog gewenst tussen de toeleverende en afnemende opleidingen binnen een regio.

Het lectoraat Lesgeven in de Multiculturele School was dan ook blij met de mogelijkheid om samen met het ROC Midden Nederland een verkennend onderzoek te doen naar de doorstroomproblematiek in de regio Utrecht. Vanuit de kenniskring werkten enkele collega's van de Faculteit Educatie en het ROCMN samen om ervaringen in beeld te brengen van studenten en docenten van mbo (in het bijzonder ROCMN Amersfoort en Utrecht) en hbo (de pabo's van de Hogeschool Domstad en Hogeschool Utrecht en de tweede-graadslerarenopleiding Geschiedenis). Het voornemen was een longitudinale studie te verrichten en studenten te volgen vóór en na hun overstap van mbo naar hbo. Dat bleek beperkt uitvoerbaar, desondanks geeft het onderzoeksresultaat vele factoren aan die van invloed kunnen zijn op geslaagde doorstroom.

Het verzamelde materiaal levert zodoende discussiepunten en concrete ideeën voor opleiders en managers, bijvoorbeeld rond studiehouding, academische taalvaardigheid, afstemming van de programma's rekenvaardigheden en specifieke studiebegeleiding. Ze zullen deze kunnen verdisconteren in leerplannen, didactiek en studieklimaat van opleidingen waar veel deelnemers doorstromen naar het hbo.

Naar de invloed en het succes van dergelijke interventies is nadere studie gewenst. Het onderzoek heeft op diverse plekken al dergelijke discussies in gang kunnen zetten, zoals tussen de twee onderzochte pabo's en de opleidingen onderwijsassistent. Ik hoop dat dit onderzoeksverslag daarbij van nut zal zijn.

Ik dank hierbij de collega's van ROCMN en kenniskring voor hun werk en de deelnemende opleiders en studenten voor de bereidwilligheid mee te werken.

Maaïke Hajer
lector

INHOUDSOPGAVE

1. Context	8
1.1 Maatschappelijke aandacht taal en rekenniveau pabo-studenten	8
1.2 Relevante landelijke en regionale ontwikkelingen	8
1.3 Verkenning literatuur	10
2. Opzet van het onderzoek	12
2.1 Probleemstelling	12
2.2 Vraagstelling	12
2.3 Onderzoeksopzet	12
3. Doorstroom opleiding en onderwijsassistent naar de pabo: onderzoeksresultaten en aanbevelingen	15
3.1 Inhoud en organisatie van de opleiding	16
3.1.1 Inhoud en organisatie van de betrokken opleidingen	16
3.1.2 Verwachtingen ten aanzien van inhoud en organisatie op de pabo	17
3.1.3 Ervaringen met de inhoud en organisatie op de pabo	18
3.1.4 Resultaten en aanbevelingen aangaande de inhoud en organisatie van de pabo-opleiding	19
3.2 Studieklimaat: sfeer en begeleiding	20
3.2.1 Studieklimaat in de opleiding onderwijsassistent	20
3.2.2 Verwachtingen ten aanzien van het studieklimaat op de pabo	21
3.2.3 Ervaringen met het studieklimaat op de pabo	21
3.2.4 Resultaten en aanbevelingen ten aanzien van het studieklimaat	22
3.3 Studielast en studievaardigheden	22
3.3.1 Studielast en studievaardigheden in de opleiding onderwijsassistent Studielast	22
3.3.2 Verwachtingen ten aanzien van studielast en studievaardigheden op de pabo	23
3.3.3 Ervaringen met studielast en studievaardigheden op de pabo	23
3.3.4 Resultaten en aanbevelingen ten aanzien van studielast en studievaardigheden	24
3.4 Stage	25
3.4.1 Stage-ervaringen in de opleiding onderwijsassistent	25
3.4.2 Verwachtingen ten aanzien van de stage op de pabo	25
3.4.3 Stage-ervaringen op de pabo	26
3.4.4 Resultaten en aanbevelingen ten aanzien van de stage	26
3.5 Taalvaardigheid Nederlands	27
3.5.1 Taalvaardigheid Nederlands in de opleiding onderwijsassistent	27
3.5.2 Verwachtingen ten aanzien van taalvaardigheid Nederlands op de pabo	29
3.5.3 Ervaringen ten aanzien van taalvaardigheid Nederlands op de pabo	29
3.5.4 Resultaten en aanbevelingen ten aanzien van taalvaardigheid Nederlands	30
3.6 Rekenen	30
3.6.1 Rekenen in de opleiding onderwijsassistent	31
3.6.2 Verwachtingen ten aanzien van rekenen op de pabo	31
3.6.3 Ervaringen met rekenen op de pabo	31
4. Van de opleiding onderwijsassistent naar de lerarenopleiding Geschiedenis	34
4.1 Ervaringen van de opleiding onderwijsassistent	34
4.2 Motivatie en keuze voor de lerarenopleiding Geschiedenis	34
4.3 Ervaringen op de lerarenopleiding Geschiedenis (HU)	35
4.3.1 Organisatie van de opleiding en inhoud van het studieprogramma in het propedeusejaar	35
4.3.2 Sfeer en begeleiding op de lerarenopleiding	35
4.3.3 Studielast	36
4.3.4 Studievaardigheden en studiehouding	36
4.3.5 Stage	37
4.3.6 Taalvaardigheid Nederlands	38
5. Samenvatting resultaten en conclusies	40

Literatuurlijst

44

Bijlage 1: Vragenlijst voor onderwijsassistenten in hun laatste jaar op het ROC (en interviewvragen)

Bijlage 2: Interviewvragen voor docenten ROC

Bijlage 3: Vragenlijst voor eerstejaars pabostudenten (+ interviewvragen)

Bijlage 4: Interviewvragen voor docenten pabo

Inleiding

De doorstroom van mbo naar hbo staat de afgelopen jaren volop in de belangstelling. In het licht van de ambities om deze doorstroom zowel kwantitatief als kwalitatief te verbeteren, is er veel aandacht voor succesfactoren en knelpunten bij doorstromende mbo'ers.

In het algemeen zien we in onderzoek en artikelen een eenzijdige nadruk op de vaardigheden van studenten en wordt er nog onvoldoende gekeken naar wat er door het mbo en hbo zelf zou kunnen worden gedaan om het studiesucces en studierendement van mbo'ers in het hbo te verhogen. Lastig daarbij is dat er weliswaar formele begineisen zijn voor het hbo, maar dat vaak niet echt duidelijk is welk inhoudelijk beginniveau het hbo verwacht van instromende mbo'ers.

Wat betreft de knelpunten bij instromende mbo'ers gaat opvallend veel aandacht uit naar het taal- en rekenniveau. Mbo'ers, maar ook havisten, zouden in het hbo in de problemen komen als gevolg van onvoldoende taal- en rekenvaardigheden. In het studiejaar 2006-2007 werden de verplichte CITO reken- en taaltoetsen ingevoerd in de propedeuse van de pabo. De eerste resultaten gaven aanleiding tot alarmerende berichten in de pers over het lage slagingspercentage onder eerstejaars hbo-studenten afkomstig van havo en mbo.

In alle commotie hierover lijken andere aspecten die van invloed zijn op het studiesucces van beginnende pabostudenten over het hoofd te worden gezien.

In het beperkte aantal onderzoeken naar die andere aspecten benadrukt men het belang van een goede regionale samenwerking tussen mbo en hbo en het ontwikkelen van doorgaande leerlijnen.

In het lectoraat Lesgeven in de Multiculturele School van de Hogeschool Utrecht is een onderzoeksgroep gevormd waarin, naast vier medewerkers van het lectoraat, ook een medewerker van het ROC Midden Nederland participeerde¹. Het onderzoek richtte zich enerzijds op de doorstroom vanuit de opleiding Onderwijsassistent naar de pabo en anderzijds op de doorstroom van mbo-studenten van diverse opleidingen naar de tweedegraads lerarenopleiding geschiedenis.

In de periode april 2007 tot juli 2008 heeft de groep door middel van literatuurstudie, documentanalyse, vragenlijsten en interviews getracht antwoorden te vinden op de vraag welke factoren bevorderend of belemmerend zijn voor studiesucces in het eerste leerjaar van de pabo en de opleiding geschiedenis. Hierbij ging de aandacht vooral naar de rol van taal- en rekenvaardigheid, het curriculum en de organisatie van de opleidingen Onderwijsassistent en van de pabo's, het studieklimaat, studievaardigheden en de stage als het onderdeel waar de mbo'ers in het voordeel zouden zijn vanwege het feit dat zij al ruime stage-ervaring in het onderwijs hebben voordat zij naar de pabo gaan.

Deelnemers van de opleiding Onderwijsassistent op het ROC Midden Nederland stromen door naar onder andere de pabo van de Hogeschool Utrecht (Instituut Theo Thijssen) en Hogeschool Domstad. Hogeschool Domstad is daarom ook betrokken bij dit onderzoek.

De ex-mbo'ers van de lerarenopleiding Geschiedenis die hebben deelgenomen aan dit onderzoek, komen niet van het ROC MN maar van twee andere ROC's in de regio.

Wij denken met dit verkennende onderzoek een bijdrage te leveren aan verdere samenwerking in de regio, gericht op verbetering van doorstroom en studiesucces van mbo'ers in het hbo.

Allereerst wordt in dit verslag een beknopte schets gegeven van de algemene context en landelijke en regionale ontwikkelingen in de doorstroom mbo – hbo, gevolgd door een literatuurverkenning (hoofdstuk 1). Na de onderzoeksopzet (hoofdstuk 2) worden afzonderlijk de onderzoeksverslagen gepresenteerd van de doorstroom van de opleiding Onderwijsassistent naar de pabo (hoofdstuk 3) en de instroom van ex-mbo'ers in de lerarenopleiding Geschiedenis (hoofdstuk 4). Tenslotte volgen de conclusies en aanbevelingen (hoofdstuk 5) en een samenvatting.

¹ Verbeterde doorstroom in de beroepskolom mbo-hbo is in de regio Utrecht een van de speerpunten binnen de samenwerking tussen de Hogeschool Utrecht en het ROC Midden Nederland. Deze instellingen werken nauw samen bij de positionering en de versterking van het Utrechtse beroepsonderwijs. Tot die samenwerking behoort ook het verrichten van (toegepast) onderzoek als instrument ten behoeve van kennisontwikkeling in het kader van innovatie en verhoging van de onderwijskwaliteit.

1. Context

1.1 Maatschappelijke aandacht taal en rekenniveau pabo-studenten

Landelijk is het aantal instromers in het hbo, dat afkomstig is uit het mbo, in de periode tussen 2001 en 2005 met 11% toegenomen (LICA, 2006). De instroom in absolute aantallen van mbo'ers in het hbo bedroeg in 2003 24.306 studenten en in 2007 29.050 (HBO-raad, 2007). De urgentie van een goede aansluiting van mbo en hbo is evident.

De mbo-opleiding Onderwijsassistent bestaat sinds 1998. Ook al groeit de vraag naar onderwijsassistenten, het aanbod is groter dan de vraag en ruim 70% van de gediplomeerde onderwijsassistenten kiest ervoor naar het hbo door te stromen, waarvan 85% naar de pabo. Van deze groep verlaat 40% binnen drie jaar de opleiding zonder diploma. Dat is meer dan bij studenten met havo (32%) of vwo (24%) als vooropleiding (Kessel, 2007). In de discussie rond prestaties van pabostudenten, zien we dat vooral hun taal- en rekenniveau de meest besproken aspecten zijn. In dag- en vakbladen verschenen artikelen met koppen als "Ze kunnen niet spellen" (Onderwijsblad, 2007), "Het is huilen voor de klas" (NRC, 2008), "Die spelfouten maken toch niks uit? (Onze Taal, 2007)." De bezorgdheid over het taal- en rekenvaardigheidsniveau van eerstejaars pabostudenten heeft geleid tot de invoering van verplichte CITO-toetsen voor rekenen en taal vanaf het studiejaar 2006-2007. Van alle eerstejaars zakte bij de eerste toetsafname 68% voor de taaltoets (van de mbo'ers zakte 85 %) (HBO-raad 2007) en 48% (van de mbo'ers zakte 67%) voor de rekentoets (HBO-raad, 2006).

Het lage taal- en rekenniveau van eerstejaars pabostudenten wordt gezien als symptoom van een bredere problematiek: veel leerlingen in het voortgezet onderwijs en het mbo beheersen taal en rekenen onvoldoende, waardoor ze in de problemen komen als ze naar een vervolgopleiding of de arbeidsmarkt doorstromen. Op politiek niveau gaf dit aanleiding tot meer aandacht voor doorlopende leerlijnen rekenen en taal vanaf primair onderwijs tot hoger onderwijs. Dit leidde tot de instelling van de Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen, de 'commissie Meijerink', die van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen de opdracht kreeg om een advies uit te brengen over gewenste basiskennis en basisvaardigheden voor taal en rekenen op de overgangsmomenten in de lijn van primair onderwijs tot hoger beroepsonderwijs en van onderwijs naar arbeidsmarkt.

Activiteiten gericht op verbetering van de doorstroom van mbo'ers naar het hbo dreigen zich eenzijdig te richten op het halen van de CITO-toetsen als belangrijkste garantie voor succes. In dit onderzoek zijn echter ook andere aspecten betrokken, zoals studieklimaat, studievaardigheid en verwachtingen van zowel studenten als docenten ten aanzien van succes in de doorstroom.

1.2 Relevante landelijke en regionale ontwikkelingen

Landelijke ontwikkelingen

De laatste jaren heeft zich in het landelijk beleid rond de aansluiting mbo-hbo een aantal belangrijke ontwikkelingen voorgedaan. Zo hebben de MBO-Raad en de HBO-Raad gezamenlijk een bestuurlijke agenda opgesteld, waarin instellingsoverstijgende afspraken met betrekking tot aansluiting en doorstroom zijn opgenomen. Deze afspraken betreffen het beschikbaar maken van doorstroomcijfers mbo-hbo op landelijk niveau en op instellingsniveau, het afstemmen van algemene en sectorspecifieke doorstroomcompetenties mbo-hbo en de samenwerking aan het verbeteren van de doorstroom, onder meer via een gezamenlijk landelijk netwerk beroepskolom mbo-hbo. De kwalificatiestructuur voor het mbo is ingrijpend gewijzigd. De opleidingen in het mbo moeten vanaf 2010 zijn ingericht op basis van een nieuwe competentiegerichte kwalificatiestructuur. Een kwalificatiedossier beschrijft voor een beroep of beroepsgroep:

- de inhoud van het beroep;
- de benodigde competenties voor een beginnende beroepsbeoefenaar;
- de benodigde kennis en vaardigheden voor een beginnende beroepsbeoefenaar, waaronder kennis en vaardigheden Nederlands, rekenen en moderne vreemde talen.

Bij de beschrijving van de benodigde competenties wordt in alle kwalificatieprofielen gebruik gemaakt van eenzelfde set van 25 competenties. Dit vergroot de uitwisselbaarheid en vergelijkbaarheid van competenties en is daarom ook van belang in het kader van de doorstroom. Van algemeen belang is ook dat de mbo-opleidingen gebruik moeten maken van het document *Leren, Loopbaan en Burgerschap* (2007), waarin kerntaken en competenties zijn beschreven met betrekking tot het sturen van ontwikkeling, leren en loopbaan. Het document *Leren, Loopbaan en Burgerschap* en het kwalificatiedossier geven dus samen aan wat verwacht wordt van iemand die een mbo-diploma krijgt.

Vanaf het studiejaar 2007-2008 gelden minimum eisen voor Nederlands, rekenen en de moderne vreemde talen, die in de kwalificatieprofielen voor het beroep zijn vastgelegd. Daarnaast zijn algemene eisen voor de beheersing van het Nederlands vastgelegd in het document *Leren, Loopbaan en Burgerschap*. Voor doorstroom naar het hbo is als algemeen minimaal niveau het taalniveau B2² geformuleerd. Daar waar vanuit beroepsperspectief een hoger niveau vereist is, wordt dit vastgelegd in het kwalificatiedossier van het mbo. Zo is in het kwalificatiedossier van de onderwijsassistent voor de vaardigheden lezen en luisteren het niveau C1 vastgesteld. Op basis van het door de Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen uitgebrachte advies (2008) zal in de toekomst gebruik worden gemaakt van de daarin vastgestelde referentieniveaus voor de hele onderwijskolom, van primair onderwijs tot hbo.

Regionale samenwerking in de doorstroom mbo-hbo

In de regio Utrecht zien we een groeiende behoefte aan samenwerking tussen het mbo en het hbo. Er is een netwerk waarin de Hogeschool Utrecht en de beide in de regio Utrecht gevestigde ROC's elkaar ontmoeten en gezamenlijke studiedagen organiseren. Tussen Hogeschool Utrecht en ROC Midden Nederland bestaat een raamovereenkomst die onder meer gericht is op de verbetering van de aansluiting en de doorstroming van mbo naar hbo. In deze overeenkomst is de intentie uitgesproken om tot een goede aansluiting te komen op alle niveaus: de programma's, de didactiek, continuïteit in leeromgevingen, loopbaanoriëntatie en begeleiding.

In het kader van het landelijke project 'Kansrijk Doorstromen'³ is onder meer samen met een aantal ROC's het 'HU-Loopbaan Kompas' ontwikkeld, een instrument waarmee deelnemers in het mbo een zelfassessment kunnen doen van competenties die relevant zijn voor studiesucces in het hbo. Tussen HU en ROC MN wordt ook samengewerkt in het project Big Brother, Big Sister. In dit project ondersteunen hbo-studenten deelnemers in het mbo met het doel hen te motiveren en te stimuleren om hun studie af te maken en door te stromen naar het hbo.

ROC MN Opleiding Onderwijsassistent en doorstroom naar de pabo

Het ROC Midden Nederland biedt op twee locaties de opleiding Onderwijsassistent aan: Utrecht en Amersfoort. Van beide locaties stromen mbo'ers door naar de opleidingen leraar basisonderwijs van de HU en Hogeschool Domstad.

De samenwerking tussen de opleiding Onderwijsassistent en het Instituut Theo Thijssen (ITT) van de Hogeschool Utrecht heeft zich in de afgelopen jaren vooral gericht op het taal- en rekenniveau van instromende mbo'ers. Het ITT wil de doorstroom vanuit de opleiding onderwijsassistent onder meer bevorderen door middel van de Cito-toetsen en de door ITT ontwikkelde doorstroommodules taal en rekenen. In het samenwerkingsoverleg van de opleiding Onderwijsassistent in Amersfoort met het ITT werd geconstateerd dat de stof voor de CITO-toets rekenen (en Nederlands) voldoende aan bod komt in de opleiding in Amersfoort. Men besloot dat het niet zinvol is in de samenwerking uitsluitend te focussen op voorbereiding van studenten op de CITO-toets. Er zijn daarom afspraken gemaakt over het gezamenlijk uitvoeren van lessen rekenen (en taal) die verder reiken dan de CITO-toets.

De voorheen bestaande bilaterale samenwerking tussen Hogeschool Domstad en ROC Midden Nederland is in de afgelopen jaren minder intensief geweest. Het CvB van

² Zie Raamwerk voor het Nederlands in (v)mbo-opleiding, beroep en maatschappij, CINOP, oktober 2007; hierin zijn per taalvaardigheid de niveaus beschreven aan de hand van taalkenmerken en gebruikerskenmerken; een voorbeeld uit de niveaubeschrijvingen van de vaardigheid lezen: de zinslengte die een gemiddelde lezer op niveau B1 aankan, ligt rond de 15 woorden per zin, terwijl voor een lezer op B2-niveau de lengte van zinnen niet meer relevant is.

³ Zie: www.kansrijkdorstromen.nl

Hogeschool Domstad heeft uitgesproken hier verandering in te willen brengen en wil de uitkomsten van dit onderzoek inzetten in het verbeteren van de kwaliteit van de samenwerking. Het docententeam van de opleiding Onderwijsassistent ROC MN Utrecht heeft tijdens de presentatie van de tussenrapportage in mei 2008 eveneens aangegeven de onderlinge samenwerking te willen verstevigen. Inmiddels (half jaar later) is er een bijeenkomst geweest tussen managementleden en docenten van beide instellingen, die geconcretiseerd is in afspraken tot verdere verkenning en afstemming.

1.3 Verkenning literatuur

Onderzoek taal- en rekenvaardigheid

Het taal- en rekenniveau van leerlingen uit het voortgezet onderwijs (hoofdzakelijk havisten) en van deelnemers uit het middelbaar beroepsonderwijs (voornamelijk afkomstig van de opleiding onderwijsassistent), die instromen in de lerarenopleiding basisonderwijs, is aanzienlijk lager dan gewenst. De problemen variëren naar vooropleiding. Hoewel beide groepen een achterstand vertonen, zijn de problemen van doorstromers vanuit het mbo groter en anders van aard dan die van leerlingen met een havo-achtergrond. Voor rekenen wordt dit bevestigd door feitelijke toetsing (Straetmans & Eggen, 2005). Meijer e.a. (2006) stellen dat de oorzaak van de achterstand voor beide groepen verschilt. Bij mbo'ers zou vaker sprake zijn van ontbrekende kennis (beschikbaarheid) en bij havisten van weggezakte kennis (onderhoud).

IVA beleidsonderzoek en advies heeft in opdracht van het Ministerie van OCW nader onderzoek gedaan naar de aard en de oorzaken van taal- en rekenproblemen bij instromers op de lerarenopleidingen basisonderwijs (Neut 2007). Nagegaan is onder andere of docenten in het voortgezet onderwijs en op de opleiding tot onderwijsassistent deze problemen met de beheersing van taal en rekenen herkennen. De meeste docenten herkennen de problemen bij instroom in het mbo, maar slechts een klein aantal zegt dat hun leerlingen/deelnemers bij uitstroom uit het mbo problemen hebben op het gebied van taal. Dit impliceert dat de problemen gedurende de opleiding verholpen zouden zijn, hetgeen in strijd is met de huidige situatie en de discussie rond taal- en rekenproblemen van instromers in het hbo. De onderzoekers vermoeden daarom dat docenten te positief zijn over het uitstroomniveau van hun leerlingen.

De oorzaak van taal- en rekenproblemen zit in een aantal factoren: het aanbod in het basisonderwijs is onvoldoende en van een lage kwaliteit. Dit geldt in principe ook voor het voortgezet onderwijs en mbo. Persoonkenmerken als aanleg, motivatie en thuistaal, kunnen eveneens oorzaken zijn. Tot slot zijn er volgens Neut een aantal externe factoren die een behoorlijk effect hebben op de gebrekkige ontwikkeling van taalvaardigheden, namelijk een enorme toename van het gebruik van computers, msn- en smstaal. Docenten besteden (individueel) veel aandacht aan genoemde problemen, structureel beleid ontbreekt echter.

Onderzoek doorstroom mbo-hbo algemeen

Dat veel mbo'ers niet voldoende toegerust zijn om een hbo-studie succesvol te doorlopen, wijt men vooral aan een gebrek aan abstractie- en probleemoplossend vermogen, het ontbreken van een zelfstandige studiehouding, verschil tussen theorie en praktijk en studievaardigheden (Gransbergen 2004, LICA 2006). In het mbo ontbreekt het aan basis(vak)kennis en basisvaardigheden in de exacte vakken, zoals bv gecijferdheid, aan kennis en vaardigheden van de moderne vreemde talen en de Nederlandse taalvaardigheden (spellen, stellen, samenvatten).

Een ander belangrijk punt is volgens het LICA-rapport de omslag van inductief mbo-onderwijs naar meer deductief hbo-onderwijs. Het didactisch uitgangspunt in het mbo, samengevat als 'van praktijk naar theorie', richt zich op theorievorming vanuit praktische oriëntaties en ervaringen, terwijl in het hbo vanuit een theoretisch model naar een verklaring van concrete verschijnselen wordt gewerkt. In het hbo wordt een beroep gedaan op competenties die daarmee samenhangen, zoals systematisch en kritisch verwerken van informatie, een transfer kunnen maken naar andere contexten en een bepaalde aanpak theoretisch kunnen onderbouwen en beargumenteren.

Volgens het LICA-rapport kan de aansluiting sterk verbeteren als er voldoende planmatige aandacht is voor deductie in doorstroomprogramma's en in de beroepspraktijkvorming, op het mbo maar ook tijdens de propedeuse. Ook een positieve bejegening van studenten in de

doorstroomtrajecten en in het eerste hbo-jaar is van doorslaggevend belang voor een succesvolle doorstroom. Het werkt goed als docenten en studieloopbaanbegeleider laten merken dat zij hoge verwachtingen hebben van de deelnemers en aanmoedigende feedback geven.

Het feit dat mbo'ers al gewend zijn aan het werken met opdrachten in projecten helpt volgens het LICA-rapport bij de aansluiting, en vooral daar waar dat door mbo'ers en hbo'ers gezamenlijk gebeurt.

De kloof tussen de verwachtingen en de werkelijkheid van de hbo-studie wordt kleiner met de inzet van instrumenten als het doorstroomportfolio en intake-assessments en met de inzet van studieloopbaanbegeleiders. Daarnaast zou de doorstroom verbeterd worden door in mbo-taken en -projecten hbo-competenties in te voegen, studenten ervaringen te laten opdoen met complexere beroepscontexten, meer aandacht te geven aan de deductieve aanpak en te werken aan voldoende basiskennis, vakkennis en basisvaardigheden.

Het LICA beveelt dan ook onder meer aan om binnen regionale samenwerkingsverbanden elkaar als opleiders te informeren over vernieuwingen in mbo en hbo en gezamenlijk begrippenkaders vast te stellen met betrekking tot competenties, coaching, loopbaanbegeleiding, portfolio en doorstroomportfolio en intake-assessments. Daarnaast wordt aanbevolen om mbo'ers en hbo'ers gezamenlijk projecten te laten uitvoeren, gezamenlijke stages in het beroepenveld te organiseren en hbo-studenten als mentor of ambassadeur voor mbo'ers in de ROC's te laten optreden.

In specifiek onderzoek naar de doorstroom van mbo'ers naar de pabo (Bergen en Krooneman, SBO 2006) komt men deels tot dezelfde bevindingen als in het LICA-onderzoek. Pabo-docenten ervaren verschillen tussen studenten die uit het mbo en uit de havo afkomstig zijn. Die verschillen liggen op de vakinhoudelijk terreinen van taal, rekenen/wiskunde en wereldoriëntatie, op het gebied van leerstijl en studievvaardigheden en op het gebied van praktijkervaring en motivatie.

Tegelijkertijd merken ze op dat de verschillen niet teveel benadrukt moeten worden en er vooral naar individuen gekeken moet worden, en dat zowel onder ex-havisten als ex-mbo'ers goede en slechte studenten voorkomen. De gebieden taal en rekenen vallen specifiek op, vanwege het belang van deze leergebieden voor toekomstige leerkrachten basisonderwijs. Hoewel de meeste ex-mbo'ers de toetsen halen, blijft hun taalvaardigheid Nederlands achter, met name het schrijven van verslagen en het maken van toetsen. Studenten zelf ervaren als belangrijke aspecten: leerstijl, hoeveelheid studiestof en werkervaring. Allochtone studenten hebben last van de beeldvorming van docenten die hen uitdrukkelijk aanspreken als mbo'ers. Ze vragen zich af waarom leertrajecten dan niet aangepast worden.

De SBO-onderzoekers bevelen het volgende aan: op het mbo meer leerstof en meer aandacht voor de gewenste leerstijl en studievvaardigheden op de pabo. De pabo's dienen een zo reëel mogelijk beroepsbeeld te schetsen en helder te zijn over de instroomeisen. Ook dient de pabo selectiedrempels in het eerste jaar in te bouwen.

2. Opzet van het onderzoek

2.1 Probleemstelling

In de discussie over de doorstroom mbo-hbo ligt de nadruk de laatste jaren vooral op reken- en taalvaardigheden. De doorstroomproblematiek is volgens ons niet beperkt tot deze aspecten en zou specifiekier moeten worden uitgewerkt naar verschillende opleidingen. De doorstroom van onderwijsassistenten naar de pabo en de hoge uitval van die groep vragen om een nadere verkenning van de doorstroomproblematiek tussen genoemde opleidingen. Er is al veel gepubliceerd hierover, echter steeds in de breedte van het mbo en hbo. Uit onderzoek (LICA, 2006 en SBO, 2006) komt bovendien het belang van regionale afstemming naar voren.

Het hier gepresenteerde onderzoek vormt een antwoord op de vraag naar meer inzicht in de factoren die belemmerend of succesbevorderend zijn in de doorstroom en het leersucces van ex-mbo'ers in de propedeuse van de lerarenopleiding basisonderwijs (pabo) en de lerarenopleiding geschiedenis. Met het oog op regionale afstemming focust dit onderzoek op de doorstroom van het ROC Midden Nederland naar Hogeschool Utrecht en Hogeschool Domstad.

2.2 Vraagstelling

De hoofdvraag in dit onderzoek is:

Wat zijn succesfactoren in de doorstroom van mbo naar hbo, meer specifiek in de doorstroom van het mbo (met name de opleiding Onderwijsassistent van het ROC Midden Nederland) naar de pabo en de lerarenopleiding geschiedenis (LO) van de Hogeschool Utrecht en naar de pabo van Hogeschool Domstad?

Deelvragen in dit onderzoek zijn:

1. Wat zijn verwachtingen bij mbo-docenten ten aanzien van de doorstroomkansen en het studiesucces in het hbo van mbo-studenten die doorstromen naar de pabo/lerarenopleiding?
2. Op welke wijze worden mbo'ers voorbereid op de instroom in pabo/Lerarenopleiding?
3. Hoe is het bewustzijn van studenten op het gebied van competenties die nodig zijn om met succes te functioneren in de propedeuse van de pabo/LO en in de context van de beroepspraktijk/stage?
4. Wat zijn de verwachtingen van hbo-docenten ten aanzien van het studiesucces in het hbo van studenten met een mbo-achtergrond?
5. Welke successen en belemmeringen ondervinden mbo'ers in hun eerste studiejaar op de pabo/lerarenopleiding?

2.3 Onderzoeksopzet

Het onderzoek in dit verslag kan getypeerd worden als kwalitatief beschrijvend onderzoek. Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen is gebruik gemaakt van onderzoeksliteratuur en van schriftelijke vragenlijsten en interviews

Dataverzameling

MBO

Om een beeld te verkrijgen van de beleving van studenten, zowel voor de overstap naar het hbo als daarna, zijn in het studiejaar 2006-2007 bij 4 deelnemers van het ROC Midden Nederland vragenlijsten en interviews afgenomen. Twee van hen kwamen van de opleiding Onderwijsassistent in Amersfoort en twee uit de opleiding in Utrecht.

Werkwijze:

Aan de deelnemers/studenten is eerst een schriftelijke vragenlijst voorgelegd.

De vragen waren gericht op vooropleiding, sfeer en begeleiding op het ROC, taalvaardigheid, studiebelasting, de stage en de verwachtingen die de student koesterde ten aanzien van de pabo (zie bijlage 1).

Na het invullen van de vragenlijst vond het interview plaats waarin de antwoorden op de vragenlijst werden doorgenomen en waar nodig uitgediept.

Van alle interviews zijn audio-opnamen gemaakt, die daarna getranscribeerd zijn.

In dezelfde periode zijn 4 docenten van de opleiding Onderwijsassistent van het ROC Midden Nederland geïnterviewd (voor de vragen die gesteld zijn, zie bijlage 2). Twee docenten van de locatie Utrecht en 2 docenten van de locatie Amersfoort. Ook van deze interviews zijn de audio-opnamen getranscribeerd.

HBO

Dezelfde groep van 4 mbo'ers, aangevuld met 5 andere studenten, is in het studiejaar 2007-2008 een half jaar na instroom op de pabo opnieuw geïnterviewd. Ook nu werd hun eerst een schriftelijke vragenlijst voorgelegd en vond daarna een interview plaats. De vragenlijst was gericht op de ervaringen van de studenten op de pabo, hun oordeel over hun vooropleiding als onderwijsassistent en er werd ze gevraagd om een soort self-assessment voor taalvaardigheid en rekenen. (zie bijlage 3)

In dezelfde periode zijn 3 docenten van de pabo aan de Hogeschool Utrecht geïnterviewd. De docenten waren bijna allemaal docent Nederlands of Rekenen/wiskunde. Eén docent van Domstad nam aan het interview deel vanuit haar rol als studieloopbaanbegeleider. Voor de vragen zie bijlage 4.

Bij de lerarenopleiding Geschiedenis zijn een half jaar na instroom 3 ex-mbo'ers (afkomstig van ROC A12 en ROC ASA) geïnterviewd en 2 docenten van de lerarenopleiding. Ook deze studenten vulden eerst een (aangepaste) vragenlijst in.

Aantal deelnemers

Aanvankelijk mikten we op veel meer deelnemers aan het onderzoek, en vooral ook meer allochtone studenten omdat ons lectoraat gericht is op onderwijs in de multiculturele school. Wat we echter onderschat hadden waren de logistieke problemen om studenten te vinden die bereid waren om deel te nemen. Ze zaten voor hun eindexamen van het mbo, of voor toetsen in het hbo of ze hadden het om andere redenen druk. Mbo- en hbo docenten verleenden daarentegen alle medewerking. Ondanks het kleine aantal deelnemers denken we echter wel dat de conclusies en aanbevelingen een algemenere strekking hebben. Maar vervolgonderzoek bij andere opleidingen verdient zeker aanbeveling.

Naam student	Code	Interviewronde 1	Interviewronde 2
Elleke	1 UTT	x	x
Marloes	2 ATT	x	x
Chantal	3 UDS	x	x
Nanda	4 ATT	x	x
Aysun	5 UDS		x
Esma	6 UDS		x
Bette	7 UDS		x
Jolanda	8 UDS		x
Mavis	9 UDS		x
Bertine	1IA		x
Anne	2IA		x
Marieke	3IA		x
Docenten OA A'foort		x	
Docenten OA Utrecht		x	
Docenten pabo ITT		x	
Docenten pabo Domstad		x	
Docenten Geschiedenis			x

Codes: UTT of ATT (student kwam van de locatie Utrecht of A'foort en ging naar Theo Thijssen)

UDS (student kwam van de locatie Utrecht en ging naar Domstad)

IA (instituut Archimedes (lerarenopleiding van de HU))

Data-analyse

Analyse interviews en schriftelijke vragenlijsten

Bij de analyse van de transcripten en vragenlijsten zijn wij als volgt te werk gegaan:

- de antwoorden op de schriftelijke vragen zijn gebundeld en er is gekeken naar overeenkomsten en verschillen in antwoorden. Deze zijn vergeleken met uitspraken in de literatuur. Ook zijn opvallende uitspraken gemarkeerd. (bijv. de verschillen tussen de opleiding OA Amersfoort en Utrecht).
- de transcripten van alle interviews zijn individueel bestudeerd door de 5 leden van de onderzoeksgroep met de afspraak om naast de vastgestelde *thema's* (taal, rekenen, stage en studieklimaat), opvallende aspecten te markeren. Deze exercitie leverde een tweetal toegevoegde thema's op: organisatie/inhoud van de opleiding en studiebelasting/studievaardigheden.

Verwerking data

Na de analyse van de transcripten en vragenlijsten, werd een begin gemaakt met de verwerking van het geheel. Ieder onderzoekslid ging aan de slag met een thema. Per aspect is een beschrijving gemaakt, waarbij gebruik gemaakt is van zowel de data uit de vragenlijsten en interviews als de beschikbare literatuur. Bij ieder aspect belichten we de ervaringen van studenten en docenten in het mbo, de motivatie en verwachtingen ten aanzien van doorstroom en de ervaringen van en met mbo'ers in het hbo. Vanuit deze beschrijving worden de deelvragen in het onderzoek beantwoord en worden conclusies en aanbevelingen gegeven.

Rapportage aan docententeams

Intussen werden afspraken gemaakt voor presentaties van resultaten aan de verschillende docententeams. De eerste terugkoppeling vond plaats in mei 2008 in het docententeam van de opleiding Onderwijsassistent, locatie Utrecht. De reacties waren zeer positief. Docenten herkenden de meeste resultaten en ervoeren dit als een soort erkenning, een bevestiging van hun eigen observaties en ideeën. Presentaties voor de teams van locatie Amersfoort en Hogeschool Domstad volgden in juni en juli. De bijeenkomst bij Hogeschool Domstad resulteerde in een concreet voorstel voor een overleg in september tussen managers en docenten van HS Domstad en de opleiding OA ROC MN dat inmiddels heeft plaatsgehad. De verschillende presentaties en gesprekken hebben geleid tot versterkte contacten en nieuwe ingangen voor verdere samenwerking.

3. Doorstroom opleiding en onderwijsassistent naar de pabo: onderzoeksresultaten en aanbevelingen

Inleiding

Hoewel de opleiding onderwijsassistent in principe eindonderwijs is, is het dat in de praktijk eigenlijk niet, 70% van de deelnemers stroomt door naar het hbo en 85% daarvan naar de pabo. Veel deelnemers weten al op het vmbo dat ze naar de pabo willen en verkiezen dan het mbo boven de havo omdat het meer beroepsgericht is: als onderwijsassistent mogen ze weliswaar niet met hele klassen werken, maar op de stages hebben ze wel meteen met de scholen en met de kinderen te maken.

Een andere reden voor de doorstroom naar de pabo is dat er weinig werk is voor onderwijsassistenten. De scholen hebben hen graag als stagiaires, maar de meeste hebben geen onderwijsassistenten in vaste dienst.

Het verschil in zowel inhoud als organisatie van de verschillende opleidingen tot onderwijsassistent in ons land is groot. Zelfs tussen de locaties van één ROC zijn soms grote verschillen. Zo ook bij de door ons onderzochte locaties van ROC Midden Nederland in Utrecht en Amersfoort.

De vier studenten die zowel tijdens de opleiding onderwijsassistent als in hun eerste pabojaar werden geïnterviewd, begonnen in september 2007 met de pabo. Marloes en Nanda kwamen van Amersfoort, Elleke en Chantal van Utrecht. (De namen zijn gefingeerd)

De opleiding onderwijsassistent duurt drie jaar, leidt op niveau 4 op en is op beide locaties voor een belangrijk deel gevuld met stagelopen.

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van interviews met

- 4 deelnemers opleiding onderwijsassistent van de Utrechtse en Amersfoortse locatie van ROC-MN
- docenten van ROC-MN (Utrecht en Amersfoort)
- 9 eerstejaars studenten van Instituut Theo Thijssen (Hogeschool Utrecht) en Hogeschool Domstad
- docenten van Instituut Theo Thijssen (ITT) en Domstad

De deelnemers/studenten vulden tijdens de interviews vragenlijsten in. De gegevens uit die vragenlijsten zijn ook in dit hoofdstuk verwerkt.

De volgende thema's komen aan de orde:

- 3.1 Inhoud en organisatie van de opleiding
- 3.2 Studieklimaat: sfeer en begeleiding op de opleidingen
- 3.3 Studielast en studievaardigheden
- 3.4 Stage
- 3.5 Taalvaardigheid Nederlands
- 3.6 Rekenen

We onderscheiden per thema:

- de ervaringen in het mbo
- de motivatie en verwachtingen ten aanzien van de pabo
- de ervaringen op de pabo
- de resultaten en aanbevelingen

De teksten bij elk thema zijn gebaseerd op uitspraken van geïnterviewde studenten en docenten.

Met deze beschrijving beantwoorden we impliciet ook de deelvragen bij onze onderzoeksvraag. Wij hebben ervoor gekozen de indeling in thema's te handhaven omdat daar direct gerichte aanbevelingen uit voortkwamen.

Tenslotte

De beschrijving van de opleidingen in dit onderzoeksverslag heeft betrekking op de situatie van de opleiding Onderwijsassistent in het studiejaar waarin de deelnemers hun laatste jaar volgden, studiejaar 2006-2007 en van de pabo in het studiejaar waarin de studenten instroomden (studiejaar 2007-2008). Een aantal in de vragenlijsten en interviews verzamelde

gegevens zijn dan ook een momentopname en wellicht niet meer in alle gevallen van toepassing op de huidige situatie.

Een belangrijke verandering ten opzichte van de situatie in het studiejaar 2007-2008 bij het Instituut Theo Thijssen, is dat de mogelijkheid van instroom in het tweede studiejaar voor mbo'ers is afgeschaft met ingang van het studiejaar 2008-2009. Mbo-studenten volgen sindsdien het reguliere vierjarig traject. De ITT-studenten die wij geïnterviewd hebben, stroomden nog in in het tweede studiejaar. Ook in het ROC MN, locatie Utrecht, verandert er veel in het curriculum van de onderwijsassistenten. Zij beginnen nu in het eerste jaar met een gerichte opleiding, voor 'onze' studenten was het eerste mbo-jaar nog een algemeen determinatiejaar waarna men kon kiezen voor verschillende opleidingen.

3.1 Inhoud en organisatie van de opleiding

Inleiding

Bij de overstap van de opleiding onderwijsassistent naar de pabo verandert er veel voor studenten. Er worden andere en nieuwe eisen aan hen gesteld. Ze krijgen te maken met nieuwe inhoud en met een andere organisatie van de opleiding. Voor een juist beeld van de veranderingen beschrijven we beknopt hoe de opleidingen, zowel mbo als pabo, in elkaar zitten.

3.1.1 Inhoud en organisatie van de betrokken opleidingen

Opleiding onderwijsassistent Amersfoort

In Amersfoort gaan deelnemers in het eerste en derde jaar een dag per week op stage en in het tweede jaar vier dagen (dus slechts één dag per week naar school). In het eerste jaar wordt de basistheorie gegeven: modules als ontwikkelingspsychologie, sociaal-culturele achtergronden van kinderen, aspecten van het beroep, ziekteleer, sport en spel. Nederlands en rekenen staan ook op het programma. Het tweede jaar is een stagejaar en in het derde jaar hebben studenten één dag stage en voor de rest theorie. In dat jaar werkt men toe naar de pabo: bij Nederlands werkt men toe naar de CITO-taaltoets, voor rekenen is een paboboek in gebruik (Rekenwijzer) en in de mentoraatsuren wordt aandacht besteed aan de (eigen) leesvaardigheid van de deelnemers door hen artikelen en gedeelten uit studieboeken te laten lezen.

In de module 'Aansluiting op de pabo' maken deelnemers lessenseries en zaakvaklessen. De leerstof voor zaakvaklessen moeten deelnemers uit de schoolmethode halen of van internet, daar wordt geen onderwijs in gegeven. Alle lessen zijn verplicht, ook de voorbereidingslessen voor de pabo.

Opleiding onderwijsassistent Utrecht

Het eerste jaar in Utrecht was tot en met het jaar 2007/2008 een algemeen determinatiejaar, waarmee deelnemers ook nog naar andere opleidingen (zoals SPW) konden; deelnemers kinderopvang (lager niveau dan onderwijsassistent) en onderwijsassistent zaten dan nog bij elkaar en tot en met het tweede jaar werd er gewerkt met opdrachten van niveau 3. Pas in het laatste jaar (= 3^e jaar) kwam er verdieping voor de onderwijsassistenten, meer didactiek, observeren, beginsituatie vaststellen, reflectie, evaluatie. Dat was dan wel een stagejaar met drie dagen stage en maar één dag school per week. Op die ene dag kon ook een facultatieve doorstroommodule worden gevolgd (met taal en rekenen op groep 8-niveau) en de deelnemers konden workshops volgen op de Utrechtse pabo's of een voortraject op de Hogeschool Domstad.

De locatie Utrecht van ROC MN is bezig met een nieuwe opzet, waarbij de onderwijsassistenten in het eerste jaar met een gerichte opleiding beginnen en dan ook meteen stage gaan lopen in het onderwijs. In de nieuwe opzet zal er ook in het eerste jaar al taal en rekenen gegeven gaan worden, na een diagnostische toets. De docenten zijn blij met de nieuwe opzet, er kan nu gericht gewerkt worden aan de voorbereiding op het hbo: "met dat eerste algemene jaar ging toch wel veel tijd verloren".

Ook in Utrecht worden geen zaakvakken gegeven; de docenten merken wel dat de basisscholen twijfels hebben bij het inzetten van mbo-stagiaires in de hogere groepen, juist vanwege die ontbrekende kennis.

Pabo Instituut Theo Thijssen (ITT) van de Hogeschool Utrecht

Met ingang van het studiejaar 2008-2009 zal er voor mbo'ers alleen nog instroom in het eerste leerjaar mogelijk zijn. Tot dat moment konden onderwijsassistenten instromen in het tweede leerjaar en dat hebben de geïnterviewde studenten dan ook gedaan. Zij kregen naast het tweedejaarsprogramma aanvullende cursussen in eerstejaarsvakken, zoals zaakvakken, muziek, pedagogiek, etc. Verder kregen ze extra ondersteuning in taal en rekenen ter voorbereiding op de CITO-toetsen.

De studenten liepen één dag per week stage, telkens een half jaar op een school. ITT werkt zonder studieloopbaanbegeleiders maar er is een uitgebreid mentoraat, en een systeem van student-tutores waar studenten gebruik van kunnen maken als ze dat willen.

Pabo Hogeschool Domstad

De opleiding op Domstad is competentiegericht en net als bij ITT is men ervan teruggekomen om onderwijsassistenten in het tweede jaar te laten instromen. Sinds het studiejaar 2007-2008 is alleen nog instroom in het eerste jaar mogelijk. In de nieuwe opzet kunnen onderwijsassistenten voor onderdelen wel vrijstelling krijgen, bijvoorbeeld voor de eerstejaars stage.

Men heeft in het eerste jaar alle mbo'ers bij elkaar geplaatst zodat het mogelijk is de begeleiding af te stemmen op deze groep. Docenten zeggen daarover: "In de begeleiding houden we rekening met wat mbo'ers al kunnen, daar zijn ze erg gevoelig voor" en "Bij mbo'ers moet je meer voorstructureren".

In het eerste jaar doen de studenten, naast de CITO-toetsen voor taal en rekenen, zogenaamde schakeltoetsen voor aardrijkskunde, geschiedenis, biologie en natuurkunde. De leerstof wordt getoetst op groep-8 niveau en wordt niet onderwezen maar moet van internet of uit schoolboeken worden gehaald. Ook op Domstad lopen studenten in het eerste jaar één dag per week stage.

3.1.2 Verwachtingen ten aanzien van inhoud en organisatie op de pabo

Studenten

De vier geïnterviewde onderwijsassistenten kiezen voor een vervolgopleiding op de pabo omdat ze de verantwoordelijkheid willen hebben voor een eigen klas. Ze hebben indertijd ook bewust voor de opleiding onderwijsassistent gekozen als opstap naar de pabo.⁴ Bij een van de studenten (Nanda) speelt ook nog mee dat het beroep van onderwijsassistent een lage status en salariëring heeft.

De docenten onderschrijven deze motivatie: nagenoeg alle deelnemers kiezen de opleiding onderwijsassistent om door te kunnen studeren op de pabo.

Wat betreft het studieprogramma op de pabo verwachten de deelnemers meer theoretische verdieping. Nanda verwacht dat ze een breder beeld krijgt van het basisonderwijs door op veel verschillende scholen stage te kunnen lopen. Chantal verwacht meer verdieping wat betreft didactisch en pedagogisch handelen. Ze verwacht meer kennis en vaardigheden over manieren van lesgeven, voor de klas staan, lesvoorbereidingen en omgaan met probleemkinderen. Marloes rekent ook op meer kennis op het gebied van zaakvakken: "Je krijgt ook les in bijvoorbeeld geschiedenis en aardrijkskunde, wat je hier allemaal niet hebt."

MBO-docenten

De docenten in Amersfoort verwachten wat betreft de onderwijskundige en pedagogische theorie geen grote problemen bij de overstap naar de pabo: hun studenten weten echt al veel. Ze constateren wel dat er in het eerste jaar van de pabo een grote uitval is van onderwijsassistenten en denken dat het vooral komt doordat studenten bang zijn dat ze de taal- en rekentoetsen toch niet zullen halen en het bij voorbaat opgeven. Ze zouden daar graag gegevens over hebben.

De Utrechtse docenten zijn minder optimistisch over de theoretische bagage van hun deelnemers. Ze verwachten dat hun deelnemers daar op de pabo problemen mee zullen krijgen, vooral met de transfer van theorie naar praktijk. Daar zijn ze niet in getraind en volgens de docenten hebben mbo-deelnemers moeite met het zien van de essentie in een tekst en met het scheiden van hoofd- en bijzaken: "praktisch zijn ze goed, maar theoretisch is het moeilijk".

⁴ Deze bevindingen komen overeen met de onderzoeksresultaten van Van Bergen en Krooneman 2006, p.52

In beide opleidingen verwachten docenten dat de CITO-toetsen taal en rekenen struikelblokken kunnen zijn, maar dat hoeft niet per se. Wel zou het prettig zijn als de herkansingen niet te dicht bij elkaar liggen, zodat studenten tussentijds flink kunnen oefenen.

3.1.3 Ervaringen met de inhoud en organisatie op de pabo

Studenten

De studenten⁵ zijn in het algemeen erg enthousiast over de opleiding (op één studente na die halverwege het eerste jaar gestopt is). Ze vinden het fijn dat ze nu meer theoretische verdieping krijgen en dat ze onderwijs krijgen in de didactiek van de schoolvakken. Ze hebben wel moeite met het feit dat ze veel zelf moeten uitzoeken; ze voelen zich soms in het diepe gegooid, vooral op Domstad. De studenten op ITT (ingestroomd in het tweede jaar) krijgen steun van hun klasgenoten die al een jaar op de pabo zitten en het klappen van de zweep kennen.

De studenten die in Utrecht de opleiding onderwijsassistent deden, vinden het jammer dat ze maar één dag per week stage lopen. Dat was in hun laatste jaar op het ROC drie dagen per week en zo konden ze de ontwikkeling van de kinderen in hun klassen volgen. Maar ze zien ook wel dat het niet anders kan, nu ze zo veel theorie krijgen. De Amersfoortse studenten hebben daar minder last van, in hun laatste jaar op het ROC hadden ze ook slechts één stagedag per week.

De ITT-studenten zijn wel kritisch over de onevenwichtige verdeling van de vakken over de periodes: in de eerste periode was het vooral theorie, in de tweede alleen praktische vakken, op aardrijkskunde na en 'dagenlang knutselen' is wat veel van het goede (Marloes). Nu in de derde periode is het weer voornamelijk theorie en moet je bijvoorbeeld voor pedagogiek "vijf taaie boeken uit je hoofd leren" (Nanda).

Voor Domstadstudenten Esma en Bette is de opleiding veel theoretischer dan ze verwacht hadden: zelfs bij beeldende vorming mag je niet knutselen (Esma) en Bette zegt dat naar haar gevoel de stage volledig losstaat van de opleiding en kennis alleen wordt gewaardeerd als die uit de boeken komt.

Meerdere studenten noemen de theorie HET grote verschil tussen mbo en hbo. Jolanda zegt hierover: "als je met moeite door het vmbo en door het mbo bent gekomen, dan is de overgang naar het hbo moeilijk. Meer theorie op het mbo zou die overgang gemakkelijker kunnen maken. Dat kan ook best, want we hadden erg weinig school".

Toetsen is iets wat de meeste studenten vrijwel niet kennen van hun opleiding onderwijsassistent. Daar werden de meeste modules afgesloten met (groeps)opdrachten. Voor de meesten is het flink wennen om hard voor toetsen te moeten leren.

Docenten ITT

De docenten onderschrijven de ervaring van de studenten dat de pabo theoretischer gericht is dan het mbo. En daar zit volgens hen meteen het grote probleem. "Praktisch zijn ze goed, in de omgang met kinderen en zo, maar als het aankomt op studeren komen ze allemaal zwaar in de problemen". En: "Zeg ze hoe het moet en ze doen het, maar ze kunnen geen oplossing vinden door zelf te redeneren". En: "Als je kijkt in het tweede en derde jaar, er komt maar een kleine groep door. Er zitten fantastische studenten tussen, maar het is maar een klein deel dat het echt aankan".

De docenten verwachten wel dat de uitval iets minder groot zal zijn als de onderwijsassistenten in het eerste jaar instromen in plaats van in het tweede. Dan hebben ze het voordeel van de praktijkervaring en een programma dat gemakkelijker te behappen is, zodat ze meer tijd hebben om te wennen.

De docenten vinden het jammer dat er zo weinig emplooi is voor onderwijsassistenten. De stagiaires van het mbo doen het vaak heel goed op de scholen, maar die nemen hen niet aan als vaste kracht. In plaats daarvan sturen ze ze door naar de pabo, omdat ze het zo goed doen in de klas. Maar de pabo is dan soms weer net te hoog gegrepen.

Van de vooropleiding weten de docenten niet alles, wat hen betreft zou het veel inhoudelijker mogen zijn en zouden de zaakvakken ook in het curriculum mogen zitten.

⁵ 9 studenten, behalve de eerste 4 geïnterviewden nog 5 anderen

Docenten Domstad

De docenten van Domstad zien de instromende mbo'ers vooral als gemotiveerde doeners die van aanpakken weten, met een dijk van een voorsprong op havisten wat betreft praktische ervaring. Helaas verliest een aantal die voorsprong in de loop der jaren en ontstaan er vaak grote problemen. Degenen die het niet halen, moeten afscheid nemen van de droom om juf of meester te worden.

Men is blij dat het driejarig traject (met instroom in het tweede jaar) niet meer bestaat. Het ging voor veel mbo'ers te snel, het was gewoon te veel. De gewonnen tijd gaat onder andere op aan meer aandacht voor eigen studievoordigheden, een tekst schrijven bijvoorbeeld. De slag die mbo'ers op de pabo moeten maken, is leren studeren met de gedachte: wat kan ik ermee, hoe brengt me dit verder, in plaats van alleen maar een voldoende willen halen. Het doorstroomportfolio dat de studenten hebben gemaakt op het ROC, is volgens de Domstaddocenten meer een afvinklijstje van dingen die ze hebben gedaan dan een echt bewijs dat ze het ook kunnen. De eisen bij Domstad zijn anders: men wil dat de studenten de praktische ervaring kunnen koppelen aan gelezen theorie. Dit is een grote overgang voor mbo'ers. Ze denken dat ze bepaalde stof beheersen, maar vaak betekent dat slechts dat ze iets hebben gelezen of gedaan, niet dat ze het thema zich ook echt eigen hebben gemaakt. Wat betreft het curriculum van de opleiding onderwijsassistent zouden de docenten graag zien dat er meer aandacht komt voor studievoordigheden en dat de deelnemers een realistisch beeld van de eisen in het hbo meekrijgen. Het komt te veel voor dat aankomende studenten denken dat ze met minder studietijd toekunnen omdat ze al zoveel gehad hebben. Die studenten willen dan een driejarig traject of een avondopleiding. Dat ze tijd nodig hebben voor de omslag naar denken en studeren op hbo-niveau is iets waar ze nog nooit van hebben gehoord en wat hun ook niets zegt.

3.1.4 Resultaten en aanbevelingen aangaande de inhoud en organisatie van de pabo-opleiding

Met dit onderzoek proberen we de succes- en belemmerende factoren in beeld te brengen die een rol spelen bij de doorstroom van onderwijsassistenten naar de pabo. In het voorafgaande zagen we dat de inhoud en organisatie van de opleiding zo'n factor kan zijn. De meest opvallende zaken zetten we hieronder nog eens op een rijtje.

1a De schakelfunctie van de opleiding onderwijsassistent

Het is opmerkelijk dat heel veel deelnemers van de opleiding onderwijsassistent deze opleiding zijn gaan volgen omdat ze door wilden naar de pabo. Voor hen is het mbo geen eindonderwijs maar een schakel naar de pabo c.q. het leraarschap. Hun belangrijkste motief: juf/meester worden en zelfstandig een klas runnen.

Aanbeveling. Er is nader onderzoek gewenst naar de achtergronden van de hoge doorstroomcijfers van de opleiding onderwijsassistent naar de pabo: is er te weinig werk voor onderwijsassistenten, is de salariering te laag? Het lijkt erop dat er ook deelnemers doorstromen waarvan bij voorbaat vaststaat dat ze het op de pabo niet zullen redden. Hoe komt dat?

Aanbeveling. Het gegeven dat de beroepskolom meer doorstroomgericht gaat werken biedt aanknopingspunten voor het opzetten van een aparte stroom binnen de opleiding onderwijsassistent met een doorgaand curriculum van onderwijsassistent naar pabo. Het HU-loopbaan Kompas⁶ kan hierbij goede diensten bewijzen.

1b Theorie en vakinhoudelijke kennis

In Amersfoort worden deelnemers voorbereid op de pabo door hen tamelijk veel (onderwijskundige en theoretische) theorie te bieden en hen vakliteratuur te laten lezen. Op de Utrechtse opleiding onderwijsassistent is weinig ruimte voor theorie en wordt weinig kennis overgedragen. Zowel studenten als docenten in Utrecht zien dit gebrek aan kennis als knelpunt.⁷ Dit gemis aan kennis geldt (op beide opleidingen) in het bijzonder voor de inhoud

⁶ Met het HU Loopbaan Kompas kunnen (mbo- en hbo-)studenten zichzelf beoordelen op een groot aantal gedetailleerde studievoordigheden en op grond daarvan een ontwikkelingsplan opstellen dat hen ondersteunt bij het verwerven van een adequaat instroomniveau.

⁷ De geringe aandacht voor kennisoverdracht in sommige opleidingen onderwijsassistent komt overeen met de conclusies in van Bergen en Krooneman 2006.

en didactiek van zaakvakken. Als deelnemers in hun stage zaakvaklessen moeten geven, zijn ze aangewezen op het schoolboek of op internet.

Aanbeveling. In een doorstroomgerichte opleiding Onderwijsassistent zou kennis een grotere rol moeten spelen, evenals een wijze van kennisverwerking die meer aansluit bij de eisen van de pabo. Denk daarbij aan meer kennistoetsen of de eis dat in werkstukken praktijkervaring wordt gekoppeld aan gelezen theorie. In het bijzonder zou plaats ingeruimd moeten worden voor de kennis en didactiek van zaakvakken.

1c Zicht op studievoordigheden, met name studerend lezen

Zowel docenten van het ROC als die van de pabo zijn van mening dat onderwijsassistenten op de pabo problemen krijgen met het koppelen van theorie aan praktijk. De onderwijsassistenten zelf delen deze mening niet: "wij vinden theorie wel iets moeilijker dan de havo's, maar we koppelen het wel meteen aan de praktijk." Het lijkt erop dat de studenten niet goed in staat zijn te herkennen waar hun echte problemen liggen; dat lage cijfers voor individuele toetsen bijvoorbeeld veroorzaakt kunnen zijn door onvoldoende lees- en redeneervaardigheid.

Aanbeveling. Het mbo bereidt de deelnemers beter voor op het hbo door hen vakliteratuur studerend te leren lezen: Dat wil zeggen: de essentie uit een tekst halen, hoofd- en bijzaken herkennen, verbanden leggen en de kennis verwerken in andere opdrachten. Nu en dan een grotere toets afnemen is ook een mogelijkheid om deelnemers beter voor te bereiden op een academischer studiehouding (zie ook aanbevelingen 3b en 5b).

1d Studiebegeleiding op maat

Zowel op Domstad als op ITT is men tevreden over de keuze om onderwijsassistenten geen driejarig traject meer aan te bieden. Weliswaar hebben deze studenten veel praktische ervaring, maar gezien de andere aanpassingsproblemen hebben ze de extra tijd hard nodig. Op Domstad zijn de onderwijsassistenten in één groep gezet, waardoor de studiebegeleiding toegespitst kan worden op hun specifieke behoeften.

Aanbeveling. Geef studiebegeleiding op maat, rekening houdend met het specifiek surplus (stage-ervaringen) en de specifieke tekortkoming (kennis en studievoordigheden) van de onderwijsassistenten. Deze studenten bij elkaar in een groep plaatsen kan dit maatwerk ondersteunen.

3.2 Studieklimaat: sfeer en begeleiding

Inleiding

Uit verschillende studies in binnen- en buitenland blijkt dat een goed studieklimaat bijdraagt aan studiesucces (Risbo 2007). Uit recent onderzoek⁸ blijkt dat vooral allochtone studenten vaker ontevreden zijn over het klimaat op de pabo. Onder studieklimaat worden zaken als sfeer en begeleiding verstaan.

3.2.1 Studieklimaat in de opleiding onderwijsassistent

Locatie Utrecht ROC MN

De Utrechtse deelnemers zijn over sfeer en begeleiding in het ROC niet bijzonder enthousiast. Er waren weinig sociale activiteiten en zeker in het laatste jaar zagen de studenten elkaar weinig omdat ze maar één dag per week op school waren. De opleiding organiseerde geen buitenschoolse activiteiten, de deelnemers onderling soms wel.

Het contact met de docenten was weinig intensief. Het is een grote school waar veel omgaat en deelnemers worden geacht per mail contact te zoeken. De controle op de voortgang is losjes, het kan gebeuren dat een leerling pas in het derde jaar hoort dat er nog een eerstejaarsopdracht openstaat. De deelnemers noemen de begeleiding "eigenlijk wel goed", hoewel ze klaagden dat alles via de mail moest en dat het soms erg lang duurde voordat ze antwoord kregen. Marloes ziet graag dat docenten haar meer controleren en Chantal vindt het jammer dat ze elk jaar een andere trajectbegeleider had: "Ik vind het eigenlijk wel belangrijk dat je toch één persoon hebt die weet van hoe jij groeit, zeg maar. Dan weten ze eindelijk hoe jij in elkaar zit en dan krijg je alweer een ander".

⁸ bronnen: Prins (1977), Tinto (2004), Beijer (2006), Severiens (2007), SBO (2006)

Locatie Amersfoort ROC MN

De deelnemers uit Amersfoort schetsen van de sfeer in de opleiding een ander beeld. Door de kleinschaligheid – 2 klassen – kende iedereen elkaar en studenten ondernamen veel samen. De opleiding organiseerde ook buitenschoolse activiteiten, workshops en creatieve activiteiten rond Sinterklaas en Pasen.

De Amersfoortse deelnemers zijn ook tevreden over de begeleiding. Genoemd worden: de hele opleiding door dezelfde mentor, iemand die altijd voor je klaarstaat, goede feedback op (reflectie)verslagen en “ze zitten je goed achter de voddren”. Hiermee wordt bedoeld dat docenten in de gaten houden of deelnemers hun opdrachten op tijd afhebben en dat er onvoldoendes worden uitgedeeld als een student niet op tijd klaar is.

3.2.2 Verwachtingen ten aanzien van het studieklimaat op de pabo

Bij de keuze voor een pabo is voor Elleke, Marloes en Nanda de sfeer tijdens open dagen en proeflessen doorslaggevend geweest. Ook gesprekken met studenten die al op de opleiding zitten, waren op de keuze van invloed, evenals de aankleding van het gebouw.

Marloes was gecharmeerd van het kleinschalige van ITT, het gebouw van Domstad sprak haar minder aan. Aysun koos juist voor Domstad omdat ze bang was haar weg niet te kunnen vinden in een gebouw waar naast de pabo ook andere opleidingen zitten. Nanda, die ook koos voor ITT, zegt: “ik voelde me er meteen thuis, het was leuk”.

Wat voor begeleiding verwachten de deelnemers op de pabo? Marloes, Nanda en Elleke hebben onder andere voor ITT gekozen omdat ze gehoord hadden dat zelfstandig werken een belangrijke rol speelt in de studie, maar ze kunnen zich nog geen precies beeld vormen van wat dat in de praktijk betekent. Chantal heeft juist voor Domstad gekozen omdat haar in de voorlichting is verteld dat daar gestructureerd gewerkt wordt en studenten veel begeleiding krijgen.

Elleke verwacht wel “dat ze strenger zijn”. Chantal verwacht goede begeleiding, dat je “meer onder je kont geschopt” wordt. “Je moet het voornamelijk zelf doen, maar ik verwacht wel dat als er iets fout gaat het dan gelijk aangegeven wordt.” Zij verwacht ook begeleiding bij planning van studietaken.

Amersfoortse deelnemers (Marloes en Nanda) zeggen: “Nou, ik verwacht dat je wel bij de docenten terecht kan met vragen, maar ik denk niet dat ze je nog achter de kont aanlopen, zoals dat hier gebeurt”. En: “Ik heb gehoord dat de pabo chaotischer is, dat de begeleiding minder goed is. Hier krijg je nog allemaal netjes op een papiertje wat je moet leren voor je toetsen en wanneer je dingen moet inleveren, en ik denk dat je het daar toch wel zelf moet doen.”

3.2.3 Ervaringen met het studieklimaat op de pabo⁹

De drie studenten van ITT roemen de sfeer: veel sociale activiteiten en veel contact met de medestudenten. Wat begeleiding betreft, de docenten zijn toegankelijk en volgens Elleke veel meer betrokken dan de docenten op het ROC (afdeling Utrecht). Marloes vond het in Amersfoort juist veel persoonlijker en ze vindt het jammer dat de stagebezoeker iemand is die ze helemaal niet kende. In Amersfoort kwam haar eigen mentor op bezoek en dat was veel prettiger. Bovendien vindt ze dat je op ITT wel erg veel zelf moet uitzoeken en handleidingen moet downloaden. Ze was gewend alles keurig uitgelegd te krijgen. Nanda is zeer tevreden over haar mentor die goed ingreep toen het groepje instromende onderwijsassistenten zich aan het begin van het jaar buitengesloten voelde door de studenten die het eerste jaar al op ITT hadden gedaan.

Ook op Domstad zijn de studenten unaniem tevreden over de sfeer op de opleiding en over de sociale activiteiten.

Over de begeleiding zijn de meningen wel verdeeld. Sommigen vinden die persoonlijker dan op het (Utrechtse) ROC, anderen klagen dat alles digitaal moet en dat je soms niet weet wie je moet hebben als je een toets wil inzien (Esma). Ze vindt het wel fijn dat er snel antwoord komt op mailtjes. Mavis is blij dat ze altijd terecht kan bij de docenten, maar zegt dat je wel zelf het initiatief moet nemen. Zij had het op het (Utrechtse) ROC fijn gevonden dat de docenten initiatief namen voor evaluatiegesprekken.

⁹ Voor dit onderdeel zijn behalve de vier studenten die al tijdens hun mbo-opleiding werden geïnterviewd, nog vijf andere studenten bevroegd.

Een paar studenten zijn niet zo blij met hun studieloopbaanbegeleider (SLB'er) die te weinig informatie geeft, anderen zijn juist heel erg tevreden en roemen het feit dat ze altijd bij hem langs kunnen komen (zij hebben een andere SLB'er).

3.2.4 Resultaten en aanbevelingen ten aanzien van het studieklimaat

Het studieklimaat, de sfeer op de opleiding en de begeleiding aan studenten kunnen veel bijdragen aan het studiesucces van mbo'ers die naar de pabo gaan. Een student die zich verloren voelt en niet weet waar hij hulp kan vragen als het even niet zo lekker gaat, zal sneller afhaken.

2a Persoonlijk contact met docenten

Uit de interviews wordt duidelijk hoe belangrijk persoonlijke betrokkenheid van docenten is voor het welbevinden van mbo-deelnemers én hbo-studenten. Ook al weten studenten dat ze in het hbo zelfstandiger moeten werken, ze vinden het erg fijn als ze docenten hebben waar ze even langs kunnen gaan en dat er, als het dan toch digitaal moet, snel antwoord komt op een mailtje.

Ook docenten realiseren zich dat persoonlijke interactie en positieve feedback belangrijk zijn voor de mbo'ers, bij wie ze onzekerheid en gebrek aan zelfvertrouwen signaleren.

Aanbeveling. Opleidingen (zowel mbo als hbo) dragen zorg voor een goede (persoonlijke) communicatie met de deelnemers. Klachten over slechte bereikbaarheid van docenten dienen voorkomen te worden. We kunnen hier het best verwijzen naar het LICA-rapport (2006); daarin staat onder meer: Een positieve bejegening van studenten in doorstroomtrajecten en in het eerste hbo-jaar kwam uit de gesprekken naar voren als van doorslaggevend belang voor een succesvolle doorstroom. Het gaat dan om het hebben en uiten van hoge verwachtingen van deelnemers en om het frequent geven van aanmoedigende feedback, niet alleen in gesprekken met de loopbaanbegeleider, maar ook in de dagelijkse interactie met de docent.

2b Begeleide zelfstandigheid

Deelnemers die op het mbo gewend waren bij alles uitvoerige uitleg en instructie te krijgen, voelen zich op de pabo enigszins in het diepe gegooid nu ze de informatie over modules etc. van het intranet moeten halen.

Aanbeveling. SLB'ers en mentoren in het hbo dienen er in het begin alert op te zijn dat niet alle studenten vertrouwd zijn met de mate van zelfstandigheid die van hen gevraagd wordt. Met name bij de studieplanning en het evalueren van de studievoortgang zijn mbo'ers gebaat bij begeleiding.

Werk in de begeleiding op het mbo op een stapsgewijze en voor deelnemers herkenbare manier toe naar steeds meer zelfstandigheid in het uitvoeren van leertaken.

3.3 Studielast en studievoordigheden

Inleiding

Bij de overstap van het mbo naar het hbo verandert er iets in de verdeling van de studielast (minder contacturen en meer zelfstudie) en worden er nieuwe eisen gesteld aan de eigen studievoordigheden en studiehouding van de deelnemers/studenten. Een student die niet goed kan plannen, zaken uitstelt, of niet betrouwbaar is in groepsopdrachten gaat het op het hbo moeilijk krijgen. Het is met andere woorden te verwachten dat veranderde studielast en andere eisen aan studievoordigheden factoren zijn die invloed hebben op de doorstroom van de mbo opleiding onderwijsassistent naar de pabo.

3.3.1 Studielast en studievoordigheden in de opleiding onderwijsassistent Studielast¹⁰

De hoeveelheid zelfstudie op de opleiding onderwijsassistent wordt als niet erg groot ervaren. Chantal had het over "twee, drie uur per week", Marloes sprak over "twee weken hard werken voor een examenweek en verder niet zo veel te doen hebben" en Nanda vond het "veel, maar wel te doen". Het lijkt er dus op dat de opleiding weinig eist van de deelnemers.

¹⁰ In het mbo wordt met studiebelasting het aantal ingeroosterde onderwijsuren bedoeld; in dit verslag noemen we studielast het totaal aantal uren dat een student voor de studie nodig heeft, dus ook zelfstudie.)

De Utrechtse ROC-docenten klagen echter over het feit dat de deelnemers zo weinig tijd hebben om te studeren. Zij wijten dit aan de noodzaak van bijbaantjes: als de ouders niet bijdragen in de studiekosten moet een deelnemer wel werken, de beurs is veel en veel te laag. De dagen die bedoeld zijn voor zelfstudie worden dan besteed aan baantjes. De opleiding wordt niet moeilijk gevonden. Jolanda: "je hoefde er niets te leren, je haalde toch wel voldoende. Ik ben eigenlijk lui gemaakt op het mbo, een toets ging je een dag van tevoren leren en dan haalde je toch wel een 8". Marloes hoopt zelfs dat de pabo moeilijker is, ze heeft behoefte aan meer uitdaging.

Studievaardigheden

Wat de deelnemers op het mbo goed geleerd hebben is het maken van werkstukken, samenwerken met andere studenten aan groepsopdrachten en initiatief nemen. Ook zijn ze volgens eigen zeggen betrouwbaar in afspraken. "In het verleden, toen ik net van de mavo kwam, was ik niet serieus en kreeg ik gezeur van medestudenten die vonden dat ik te weinig deed en dat heb ik mij wel heel erg aangetrokken" (Nanda). In het algemeen kunnen de mbo'ers zich ook goed houden aan deadlines, als een opdracht af moet zijn, is hij af. Wat de deelnemers minder hebben hoeven doen, is plannen op langere termijn en bijvoorbeeld op tijd beginnen met het leren voor een grote toets. Die kwamen niet zo veel voor op de opleiding Onderwijsassistent. Ook studerend lezen en theorie verwerken in opdrachten is iets wat de deelnemers niet veel hebben hoeven doen. In Amersfoort is gewerkt aan studerend lezen als eigen vaardigheid, in Utrecht niet. De deelnemers hebben veel verslagen moeten schrijven en werkstukken gemaakt.

Wat inzet betreft is het opmerkelijk dat veel Utrechtse studenten niet meededen¹¹ aan de facultatieve lessen en/of toetsen voor taal en rekenen. Dat had deels te maken met de onhandige organisatie (de lessen werden gegeven op momenten dat ze verder niet op school hoefden te zijn, of ze moesten er lang op wachten) en deels met de overtuiging dat ze het al konden (zie ook paragraaf 3.5.1).

3.3.2 Verwachtingen ten aanzien van studielast en studievaardigheden op de pabo

De deelnemers verwachten dat ze op de pabo veel harder zullen moeten werken en dat de pabo strengere eisen zal stellen. "Er wordt op de pabo veel van je gevraagd, de toetsen zijn echt heel moeilijk, daar moet je goed voor leren". Met name de taaltoets wordt genoemd als iets waar je je heel goed op moet voorbereiden. Sommige deelnemers hopen ook echt dat ze op de pabo meer moeten leren en dat het moeilijker zal zijn: "op het mbo moest je alleen maar maken, niet leren" (Marloes).

3.3.3 Ervaringen met studielast en studievaardigheden op de pabo

Inderdaad, er moet harder worden gewerkt en meer worden geleerd op de pabo, maar de meesten vinden de pabo niet onoverkomelijk zwaar. Ze hoeven naar hun gevoel niet keihard te studeren en de studenten van ITT vinden dat ze (te) weinig contacturen hebben. Sommige studenten moeten wel wennen aan het feit dat ze nu voor toetsen echt moeten leren. Ze kunnen het zich niet meer permitteren een dag van tevoren even aan de slag te gaan. Een enkeling is daar keihard tegenaan gelopen bij de toetsen aan het eind van een periode. Ook ervaren de studenten dat ze op langere termijn moeten plannen en voor sommigen valt dat nog niet mee, ze vinden dat ze dat op het mbo onvoldoende geleerd hebben (Chantal en Bette). Ook Jolanda zegt dat en zij mist de controle van de docenten die haar een tijdschema gaven als ze dossiers etc. niet op tijd afhad. Nu heeft ze een vriendin ingeschakeld om die controle uit te oefenen. Zij zegt ook dat ze nu pas echt zelf verantwoordelijk is voor haar studie: "Op het mbo hebben we drie jaar lang in groepjes gewerkt, hier moet je je eigen toetsen maken, je eigen boeken bijhouden etc., daar hadden ze ons wel meer op mogen voorbereiden".

Aysun klaagt dat bij de voorlichting over de pabo zo weinig is gezegd over het feit dat een sociale, praktische instelling alleen niet voldoende is voor een pabostudie. Ook bij de open dag werd eigenlijk alleen maar gepraat over het leuke beroep. Zij wist niet dat het zo 'toetsgericht' zou zijn, dat hadden ze haar wel eens mogen vertellen. In dit verband vragen ook pabo-docenten zich af of deelnemers die voor de keuze staan om naar de pabo te gaan, op het mbo wel goed worden voorgelicht ten aanzien van de meer academische eisen die op de pabo worden gesteld.

¹¹ Ook de vijf studenten die pas werden geïnterviewd toen ze al op de pabo zaten, hebben we hiernaar gevraagd

Als onderwijsassistenten hun studiehouding vergelijken met die van havisten, voelen ze zich superieur: "Wij gaan in het studielandschap meteen aan het werk, zij gaan spelletjes zitten doen". Ze zien ook dat zij meer gewend zijn om serieuze lesvoorbereidingen te maken en veel aandacht te besteden aan de stageverslagen. "Havisten moeten dat allemaal nog leren." De docenten van Domstad onderschrijven dit: mbo-ers weten van aanpakken, ze hebben aan een half woord genoeg om aan het werk te gaan. Maar daartegenover zien zij een knelpunt dat de studenten eigenlijk niet noemen: echt studeren, lezen van flinke lappen tekst, dat vinden studenten heel moeilijk.

Docenten van Instituut Theo Thijssen noemen nog een ander aspect van de studiehouding dat hun opvalt: mbo-ers zijn te haastig met hun werk, ze willen maar één ding: de opdracht moet af. Aan het begin even rustig kijken wat het probleem is en een oplossing bedenken, is er niet bij. Volgens hen heeft het te maken met gebrek aan zelfvertrouwen, de studenten zijn bang dat ze het niet zullen kunnen en gaan dan te gejaagd aan de slag zonder zichzelf te dwingen eerst eens rustig na te denken. De studenten noemen dit zelf niet als probleem; mogelijk herkennen degenen waar dit op slaat het niet eens, omdat ze altijd op die manier gewerkt hebben en daar ook succes mee hadden; de opdrachten in het mbo vroegen weinig nadenken.

3.3.4 Resultaten en aanbevelingen ten aanzien van studielast en studievaardigheden

Met de conclusies over studielast en studievaardigheden ondersteunt dit onderzoek de constatering in het LICA-rapport van 2006 dat er in de ROC's geen doelgerichte ontwikkeling van leer- en loopbaancompetenties richting hbo plaatsvindt. Ook wordt in het LICA-rapport geconstateerd dat mbo-studenten doorgaans niet goed weten waaraan ze beginnen als ze doorstromen naar het hbo: Ze hebben geen compleet beeld op basis waarvan ze een afgewogen keuze voor een hbo-studie kunnen maken en waarvan ze kunnen zeggen: 'Ik ga die hbo-opleiding volgen, ik weet dat dit gezien wat ik wil, wat ik kan, en wie ik ben, het beste voor mij is, op korte en langere termijn.'

3a Zelfstandig plannen

Geen van de ondervraagde studenten heeft het mbo ervaren als een zware opleiding, integendeel zelfs. Een aantal studenten voelt zich niet goed voorbereid op de zelfstandigheid en de manier van leren die de pabo van hen verwacht. Ze hebben er zo te zien geen hekel aan, maar ze moeten hun studiehouding danig aanpassen: langer van tevoren beginnen met leren voor een toets, goed plannen op lange termijn, niet afwachten tot docenten je vertellen hoe het moet.

Aanbeveling. Gezien de grote overgang die de deelnemers ervaren bij de overstap naar de pabo lijkt het goed om al in het mbo hogere eisen te stellen aan de zwaarte van de studie en aan de planningsvaardigheden van deelnemers. Ook lijkt het zinvol om meer individuele opdrachten te verstrekken, zodat de deelnemers niet altijd de steun van een groepje hebben.

3b Theorie verwerken en begrijpend/studerend lezen

De Utrechtse mbo-docenten verwachten dat hun deelnemers problemen zullen krijgen met het begrijpend lezen van vakliteratuur. De pabo-docenten onderschrijven dat: echt studeren, lezen van flinke lappen tekst, is moeilijk voor mbo'ers. Dit hangt samen met hun soms wat gejaagde studiehouding: de opdracht moet af, geen tijd nemen om iets rustig en grondig te bestuderen.

Opmerkelijk is dat niet één van de ondervraagde studenten uit zichzelf zegt moeite te hebben met het lezen van theorie, terwijl de docenten het unaniem als een groot probleem zien. Het kan zijn dat de studenten een ander concept hebben van wat studerend lezen inhoudt en niet echt doorhebben dat ze minder dan gewenst begrijpen van de theoretische literatuur.

Aanbeveling. Besteed in het mbo alvast aandacht aan studerend lezen. Geef deelnemers ook opdrachten die denk- en puzzelwerk eisen, waarbij literatuur gelezen en verwerkt moet worden. (Zie ook aanbevelingen 1c en 5b.)

3c Reële voorlichting

Uit de antwoorden op onze vragen naar de verwachtingen bleek dat de deelnemers geen duidelijk beeld hebben van de eisen die op de pabo gesteld zullen gaan worden. Ze weten dat

ze harder moeten werken en meer theorie zullen krijgen, maar het beeld blijft min of meer beperkt tot 'leren voor moeilijke toetsen'. Verder lijken ze vol vertrouwen omdat ze het goed deden op de opleiding onderwijsassistent.

Uit de voorlichting over studeren in het hbo haalt kennelijk niet iedere doorstromer de waarschuwing dat een heel andere studiehouding nodig zal zijn. Op open dagen van de pabo wordt vooral het boeiende van het beroep benadrukt.

Aanbeveling. Bereid in het mbo deelnemers zodanig voor op het hbo dat ze echt weten wat ze te wachten staat en niet alleen op grond van enthousiasme een keuze maken. Zorg als pabo in de voorlichting dat mbo-ers een reële indruk krijgen van de academische eisen die aan een student worden gesteld.

3.4 Stage

Inleiding

De pabostudenten met een mbo-achtergrond hebben doorgaans al twee of drie jaar stage gelopen in het basisonderwijs. Zij hebben ervaring in de omgang met leerlingen en collega's en met het voorbereiden van lessen. In die zin hebben zij een duidelijke voorsprong op studenten die van de havo of het vwo komen. Deze stage-ervaring zou dus een succesfactor kunnen zijn bij de doorstroom van onderwijsassistenten naar de pabo. Een reden om in dit onderzoek apart aandacht te besteden aan de stage.

3.4.1 Stage-ervaringen in de opleiding onderwijsassistent

In Amersfoort lopen de deelnemers in het eerste en derde jaar een dag per week stage en in het tweede jaar vier dagen. In Utrecht lopen de deelnemers in het eerste jaar een dag per week stage, in het tweede jaar twee dagen en in het derde jaar drie dagen.

Deelnemers zijn gewend om hun eigen stageplaats te zoeken. Ze doen dat door te bellen, e-mails te sturen of langs te gaan bij een school, soms bij hun oude basisschool. Dat gaat hen goed af.

De deelnemers hebben op minimaal twee tot vier verschillende scholen stage gelopen en daarnaast in één geval ook bij de peuteropvang (Chantal). De groepen waarin ze stage liepen, verschillen: onderbouw en bovenbouw (Chantal), onderbouw, middenbouw (Elleke), alle groepen (Nanda). Dit bevestigt het beeld dat deelnemers heel wat stage-ervaring hebben opgedaan voordat ze naar de pabo doorstromen.

Hoewel het de bedoeling is dat onderwijsassistenten vooral individuele leerlingen of kleine groepjes begeleiden, hebben alle vier de studenten ervaring opgedaan met zelfstandig lesgeven aan hele klassen, ze hebben taal, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, muziek gegeven. Een van de deelnemers (Nanda) heeft een reeks geschiedenislessen over de Tweede Wereldoorlog gegeven. Van haar stagebegeleider kreeg ze als feedback dat het goed ging maar dat haar kennis van de tweede wereld-oorlog onvoldoende was. Geen wonder, het schoolvak geschiedenis wordt niet gegeven op het mbo.

Volgens de Amersfoortse docenten worden de cursisten al vanaf het eerste jaar voorbereid op de stage vooral wat betreft didactiek. In het derde jaar wordt dat toegespitst op het maken van een lessenserie en planmatig werken. Ook bereiden deelnemers dan lessen voor die ze op hun stageschool geven.

De Utrechtse docenten zeggen dat hun cursisten waarschijnlijk tekort komen waar het achtergrondkennis betreft, en dat ze het meeste leren van het voorbeeld van de leerkracht op de stageschool. Zij hopen dat ze met het nieuwe curriculum iets meer didactische kennis in de opleiding kunnen brengen.

Volgens de deelnemers zelf zijn ze in de didactieklessen op de opleiding onderwijsassistent wel enigszins op de stage voorbereid, bijvoorbeeld door middel van rollenspellen en het maken van lessen(series). Maar ze hebben inderdaad het meest geleerd van het observeren van docenten op de stagescholen. Léren observeren (bijvoorbeeld met behulp van video-opnames) zat echter niet in het programma. Hetzelfde geldt voor klassikale instructie.

3.4.2 Verwachtingen ten aanzien van de stage op de pabo

De deelnemers verwachten ruimere werkervaring op te doen, met name zelfstandig een klas te leren runnen, klassikale uitleg en instructie te geven, orde te houden, en verschillende manieren van lesgeven te leren. Verder verwachten ze dat ze een voorsprong zullen hebben op havisten wat betreft werkervaring, iets wat hun door de opleiding onderwijsassistent ook

wordt voorgehouden. Chantal verwacht dat die voorsprong gehonoreerd wordt met vrijstellingen voor de stage.

De Utrechts deelnemers liepen in het laatste jaar drie dagen per week stage en verwachten op de pabo vooral in het eerste jaar te moeten wennen aan veel school- en weinig stagedagen (Elleke, Chantal).

3.4.3 Stage-ervaringen op de pabo

Chantal en Elleke ervaren beiden één dag stage als erg weinig, omdat ze het contact en de vertrouwde met de kinderen missen die ze wel hadden bij de drie dagen stage per week op het mbo. Chantal is verder niet gelukkig met haar stagebegeleidster op school, die erg weinig tijd voor haar heeft. Ook dat was ze op het mbo anders gewend. Maar ze vindt het wel goed dat pabostagiaires 'meer les' mogen geven. Elleke vindt dat er meer stagetijd in het pabo-programma zou kunnen zitten; ze gaat nu slechts halve dagen naar de opleiding, er blijft dus veel tijd over.

Nanda liep haar eerste half jaar stage op een zwarte school in Overvecht. Dat was erg wennen voor iemand met stage-ervaringen in de omgeving van Amersfoort. Beginsituatie inschatten ging niet goed, ze was niet gewend aan kinderen met 'zo'n kort lontje'. Aan de andere kant was zij wel weer gewend aan het schrijven van uitgebreide stageverslagen, op het mbo moest dat nog veel uitgebreider dan op de pabo.

Jolanda vindt de stage leuk en de stagebegeleiding goed, maar verbaast zich erover dat er nog geen stagebezoek is geweest van Domstad. De communicatie tussen stageschool en Domstad is volgens haar minimaal. Wat haar ook opvalt is dat de stage nu zo losstaat van de opleiding. Ze was op het mbo gewend dat de lessen uitgingen van de praktijkervaringen en die lijken bij het onderwijs op de pabo helemaal geen rol te spelen.

Marloes vindt het jammer dat ze de stagebezoeker van ITT helemaal niet kende. Ze was in Amersfoort gewend dat haar mentor naar de stage kwam kijken. Haar stagebeoordelingen zijn wel heel goed, daar merkt ze aan dat ze een voorsprong heeft met haar praktijkervaring.

Bette geniet ervan om dingen die in de klas gebeuren te koppelen aan theoretische lessen van de pabo, maar ook zij heeft er last van dat ze de leerlingen zo weinig ziet. Ze merkt wel dat ze voordeel heeft van het feit dat zij in de bovenbouw van het speciaal onderwijs stage heeft gelopen, ze ziet het verschil met collega's die alleen maar in kleutergroepen hebben gewerkt. Volgens haar zouden onderwijsassistenten tenminste een keer stage moeten lopen in midden- of bovenbouw.

De pabo-docenten zien dat onderwijsassistenten een grote voorsprong hebben in praktijkervaring, maar Domstaddocenten voegen daar meteen aan toe dat die voorsprong teniet wordt gedaan als de studenten hun praktijkervaringen moeten koppelen aan theorie; dáár zit bij hen het probleem.

3.4.4 Resultaten en aanbevelingen ten aanzien van de stage

Voorsprong op het gebied van stage lijkt op het eerste gezicht vooral een succesfactor voor mbo'ers, maar houdt die voorsprong stand? Met deze vraag sluiten wij aan bij resultaten uit het onderzoek van Van Bergen en Krooneman (2006, 51): pabo's constateren dat ex-mbo'ers een voorsprong hebben wat betreft de stage, maar er wordt verschillend gedacht over de blijvendheid van deze voorsprong: de ene helft denkt dat de voorsprong verdwijnt gedurende de opleiding, de andere helft meent van niet.

4a Stagevoorsprong en academische eisen

De geïnterviewde studenten doen het goed op de stage, zijn niet bang om initiatief te nemen en met de leerlingen om te gaan. Ze merken ook hoezeer zij, in verhouding tot de havisten, al gewend zijn om uitgebreide lesvoorbereidingen en lesverslagen te maken. De pabo-docenten bevestigen de stagevoorsprong van onderwijsassistenten, maar signaleren tegelijkertijd dat zij tekort schieten in het koppelen van praktijkervaring aan theorie.

Aanbeveling. Als het inderdaad zo is dat de stagevoorsprong al snel overschaduwd wordt door nieuwe, academische eisen, dan is het gewenst dat die eisen al enigszins in het mbo worden gesteld, of dat de pabo extra begeleiding biedt bij die nieuwe eisen (zie ook aanbeveling 3b).

Verder zou de pabo de voorsprong kunnen consolideren door de stage-ervaringen meer expliciet te integreren in het onderwijs op de opleiding.

4b Stageplaatsen en stagetaken

Het valt op dat deelnemers van de opleiding onderwijsassistent al klassikaal lesgeven, terwijl die opleiding officieel slechts gericht is op begeleiding van individuele leerlingen of kleine groepjes en dan vooral in de onderbouw. Bovendien hebben sommige geïnterviewden alleen maar in kleutergroepen gewerkt, terwijl anderen ook ervaring hebben opgedaan in middenbouw en bovenbouw.

Aanbeveling. Er is in de communicatie met de stagebiedende scholen meer duidelijkheid gewenst over de kerntaken van onderwijsassistenten. Dit geldt voor zowel de bouwen waarin ze stage lopen (alleen onderbouw?) als de taken die ze daar uitvoeren (alleen lesgeven aan groepjes of individuen, of ook lesgeven aan de hele groep?) Pabo's die hun aanpak willen afstemmen op de beginsituatie van de onderwijsassistenten, moeten weten wat ze aangaande stage-ervaringen wel en niet kunnen verwachten.

3.5 Taalvaardigheid Nederlands

Inleiding

'Pabostudenten kunnen niet spellen.' Een steeds weerkerend bericht in de kranten vol verontwaardiging over de slechte 'taalvaardigheid' van toekomstige leerkrachten. Dat kunnen spellen slechts een klein onderdeel is van de taalvaardigheid die benodigd is voor het lerarenberoep staat er meestal niet bij. Spellens en zinsbouw horen tot de zogenaamde linguïstische factoren van taalvaardigheid, maar eigenlijk veel belangrijker zijn de functionele vaardigheden: een leraar moet een klas kunnen toespreken, met leerlingen, collega's en ouders praten, goed kunnen luisteren, teksten lezen, analyseren en beoordelen op bruikbaarheid, enz.¹² En ook deze vaardigheden dienen verder ontwikkeld en getraind te worden tijdens de opleiding.

De voortdurende kritiek heeft ertoe geleid dat de pabo's maatregelen zijn gaan nemen om te zorgen dat hun studenten in ieder geval wel kunnen spellen en ontleden. De CITO-taaltoets is daarop gericht en studenten moeten die in hun eerste jaar halen. Als dat niet lukt, kunnen ze vertrekken. De meeste pabo's verzorgen ook onderwijs in de aanloop naar die toets. Voor mbo'ers is de CITO-toets een zware drempel. In het mbo werd de afgelopen jaren vrijwel geen expliciet onderwijs in Nederlands gegeven, taalvaardigheid is daar vooral geïntegreerd in opdrachten en werkstukken die de deelnemers moeten maken en presenteren. Op de opleiding onderwijsassistent wordt op sommige locaties wel Nederlands gegeven. Die lessen zijn dan gericht op de linguïstische vaardigheden als spellen en ontleden, o.a. als voorbereiding op de pabo.

3.5.1 Taalvaardigheid Nederlands in de opleiding onderwijsassistent

Amersfoort

In Amersfoort krijgen alle deelnemers in het eerste jaar één lesuur (= drie kwartier) in de week Nederlands, verdeeld over vier onderdelen: spelling, werkwoordspelling, stijl en ontleden. Linguïstische vaardigheden dus. Op basis van een instroomtoets werkt men gedifferentieerd in drie groepen: een RT-groep krijgt individuele begeleiding, een tweede groep met onderhoudsproblemen werkt begeleid aan het ophalen van kennis en een derde groep werkt zelfstandig. Voor het eerste jaar is een eindniveau vastgesteld dat ongeveer overeenkomt met groep 8 basisschool.

In het tweede jaar zijn de deelnemers maar één dag in de week op de opleiding; de rest is stage. Een deel van die terugkomdag kan besteed worden aan het verder bijspijkeren van taalonderdelen die in het eerste jaar niet met een voldoende zijn afgesloten.

In het derde jaar gaat men met dezelfde taalonderdelen door als in het eerste jaar. Gebruikte materialen zijn onder andere het PI-dictee, Spellingkracht (pabomethode voor spelling) en eigen readers.

Naast de lessen Nederlands wordt er met name in de mentoraatsuren aandacht besteed aan meer functionele vaardigheden, zoals het schrijven van verslagen, presenteren en het begrijpend lezen van wat langere teksten. Wat betreft het schrijven en lezen stelt een

¹² Zie bijvoorbeeld 'Dertien doelen in een dozijn' van de Taalunie, waarin m.n. de functionele kant van taalvaardigheid voor het beroep centraal gesteld wordt (verder uitgewerkt in de leraar Taalvaardig, 2007)

Amersfoortse docent: "Ja, mijn ervaring is dat mbo'ers het heel moeilijk vinden om hoofd- en bijzaken te onderscheiden. Die hebben zo iets van 'hoe meer kantjes we inleveren, des te beter het is'. Dat is weer het gevolg van hun onzekerheid".

De geïnterviewde Amersfoortse deelnemers waren redelijk positief over de aandacht die in de opleiding aan Nederlands besteed wordt. Ze onderkenden dat taal in het tweede jaar nogal 'indommelt' omdat er dan vier dagen per week stage wordt gelopen.

Maar in het derde jaar was het beter geregeld. "In het derde jaar kreeg je dan wel weer Nederlands, vier blokken lang, dus gewoon het hele jaar door. Dan wordt er elk blok een ander onderwerp behandeld: een keer zinsontleden, een keer spelling en daarna weer stijl" (Nanda). Beide deelnemers zeggen overigens niet zoveel moeite te hebben met Nederlands (in de betekenis van spelling en ontleden).

Gevraagd naar hun ervaringen met meer functionele taalvaardigheden stelde Nanda dat zij het schrijven van reflectieverslagen en lesopzetten wel lastig vindt. Marloes zei problemen te hebben met haar schrijfstijl: "Ik schrijf heel erg in de spreektaal, zeg maar. En dan kloppen vaak zinnen niet". Voor mondelinge presentaties aan leeftijdgenoten worden Nanda en Marloes allebei nog wel zenuwachtig. Een aparte, pabo-gerelateerde taaltoets is er in Amersfoort niet afgenomen.

Utrecht

In Utrecht biedt men in het laatste jaar een facultatieve doorstroommodule aan (voor taal en rekenen), waarin wordt toegewerkt naar een havo-niveau (spelling en zinsbouw). Het gaat om twee periodes van zestien weken, anderhalf uur per week. In die module komen veel deelnemers voor het eerst sinds lange tijd weer in aanraking met een methodisch aanbod voor Nederlands. De deelnemers kunnen met deze module een extra certificaat verdienen en vanuit de pabo wordt er erg op aangedrongen dat men de module volgt. De docenten zeggen echter geen gegevens te hebben over het effect ervan op het latere studiesucces op de pabo. In het schooljaar 2006-2007 is daarnaast een losstaande (facultatieve) taaltoets afgenomen. Die werd volgens de docenten ineens ergens in het programma gestopt, in de tweede helft van het jaar. Ze waren daar niet gelukkig mee, omdat het een periode is waarin de deelnemers erg druk zijn met hun eindproject. Het effect was dan ook negatief, de resultaten waren slecht en er was geen mogelijkheid voor feedback.

Beide Utrechtse deelnemers vinden dat er in hun opleiding tot onderwijsassistent te weinig aandacht was voor Nederlands. Pas in het laatste (vierde) jaar stond taal op het rooster, maar dan wel als keuzevak en dan ook nog helemaal op het einde van de dag. Beide deelnemers vinden dat het als verplicht vak gegeven zou moeten worden. Elleke volgde het keuzevak wel en merkte dat het zinvol was, omdat veel van de (basisschool-) leerstof was weggezaakt. Chantal is halverwege met de lessen gestopt: "het ging zo snel, ik vond de uitleg niet duidelijk. Ik dacht, ik kan het beter voor mezelf doen, want dan snap ik het beter".

Over de meer functionele taalvaardigheden zegt Chantal dat ze veel ervaring opgedaan heeft met het schrijven van reflectieverslagen. Het werd haar ook duidelijk uitgelegd hoe ze dat moest aanpakken. Feedback van docenten op die verslagen ging echter over de stage, niet over de taal. Iets mondeling presenteren aan volwassenen vindt ze moeilijk.

Functionele taalvaardigheid

Voor een aantal functionele taalvaardigheden is de deelnemers gevraagd wat ze makkelijk of moeilijk vonden. Opvallend is dat ze weinig echte problemen zeggen te ondervinden bij deze vaardigheden. Het lezen van vakliteratuur, waarvan de Utrechtse docenten voorspellen dat hun deelnemers er problemen mee zullen krijgen, zien de deelnemers zelf niet als moeilijk. In Amersfoort wordt in het derde jaar speciale aandacht besteed aan studerend lezen van vakliteratuur. Juist een Amersfoortse deelnemer zegt dat moeilijk te vinden.

Vraag 10: Geef aan wat je makkelijk vindt en wat moeilijk:

	makkelijk	gaat wel	moeilijk
10.1 Instructie van de docent begrijpen	U U A A		
10.2 schrijven van een reflectieverslag	U	U A A	
10.3 zelf feedback vragen aan docent	U	U A A	
10.4 lezen van vakliteratuur	U A	U	A
10.5 snel opzoeken van informatie	U U A A		
10.6 plannen van studie en opdrachten	A	U U A	
10.7 voor een groep presenteren	U	A A	U

10.8 schrijven van werkplan/lesopzet	U U A	A	
10.9 instructie aan leerlingen geven	U U A	A	
10.10 feedback geven aan leerlingen	U U A	A	
10.11 spreken in een vergadering of groep	A	U U	A
10.12 hulp vragen aan collega's	U U A A		
10.13 iets uitleggen aan een collega	U A A	U	

U = locatie Utrecht; A = locatie Amersfoort

3.5.2 Verwachtingen ten aanzien van taalvaardigheid Nederlands op de pabo

De verwachtingen spitsen zich toe op de taaltoets. Elleke weet dat haar op de pabo opnieuw een taaltoets staat te wachten. Ze gaat zich daar op eigen kracht op voorbereiden met behulp van de mappen met taaloefeningen die ze op het mbo heeft gekregen. "De stof is toch hetzelfde, dus ik ga gewoon die mappen nog eens doorkijken". Bovendien, zo redeneert deze deelnemer, krijg je op de pabo toch ook weer lessen in alle schoolvakken, dus ook taal. Er is dan nog tijd genoeg om het weer allemaal op te halen. "Als je die lessen gewoon volgt, haal je vanzelf voldoende". Ze erkent daarbij overigens wel dat er iets op te halen valt: "Er zijn natuurlijk dingen als dt en nieuwe spelling die je op de basisschool hebt gehad, waarvan je merkt dat je die een beetje kwijt bent. Je moet het wel weer ophalen". Marloes heeft een redelijk positief beeld over haar eigen taalvaardigheid (spellen, zinsontleding en woordbenoeming), maar zou ook zaken willen verbeteren, zoals haar schrijfstijl. "Ik schrijf heel erg in spreektaal". Ze hoopt dat ze daar op de pabo iets aan kan doen.

3.5.3 Ervaringen ten aanzien van taalvaardigheid Nederlands op de pabo

Studenten

Bij het ITT stromen de onderwijsassistenten in het tweede jaar Voor de CITO-taal- en rekenen toetsen krijgen ze aanvullend onderwijs taal en rekenen. Wie de toets heeft gehaald hoeft die lessen niet meer te volgen.

Van de eerder geïnterviewde studenten haalden de studenten van ITT de taaltoets in één keer. Ze hadden er wel hard voor gewerkt en veel geoefend, soms met eigen materiaal (nog van het mbo bijvoorbeeld of van iemand gekregen) omdat hun dat beter beviel dan het pabo-materiaal. Chantal (Domstad) had ten tijde van het interview de taaltoets nog niet helemaal afgesloten, het onderdeel spelling was het struikelblok. Zij was blij dat de pabo extra lessen taal geeft en had extra boeken besteld om nog eens goed door te nemen.

Aysun, een Turkse studente, is gestopt met de opleiding, ze had moeite met de organisatie van de opleiding en haalde geen enkele toets, ook taal en rekenen niet. Voor de taaltoets had ze een 5; ze vond de toets eigenlijk wel meevallen, "gewoon de dingen die je moet beheersen als je leerlingen lesgeeft in taal": "als jij met een halve taal voor de klas komt te staan, ja, dat helpt niet."

Ook Esma is van Turkse herkomst. Zij had ten tijde van het interview op rekenen na al haar toetsen gehaald, dus ook Nederlands. Ze was blij met de extra lessen op Domstad en had extra boeken en cd-roms aangeschaft om zelf te oefenen. Functionele taalvaardigheid (schrijfvaardigheid en presenteren) komen aan bod in de zogenaamde 'leerarrangementen' en in de Electronische Leer Omgeving (ELO) is veel informatie te vinden. Hier is ze tevreden over. Haar enige probleem is eigenlijk voorlezen en dat oefent ze nu op haar stageschool. Bette is ooit gediagnosticeerd als dyslectisch. Ze had daardoor een negatief beeld van haar eigen taalvaardigheid en zag als een berg op tegen de CITO-toets. Ze heeft er hard voor gewerkt en de toets in tweede instantie gehaald, na eerst gestruikeld te zijn over spelling en formuleren. Ze is overigens een enthousiaste lezer. Wat haar betreft had er op het ROC veel meer aandacht moeten zijn voor taal en rekenen en niet alleen in het laatste jaar. De druk op eerstejaars pabo-studenten om de CITO-toetsen te halen is veel te groot volgens haar en dat had voorkomen kunnen worden door een intensievere voorbereiding.

Jolanda had ten tijde van het interview haar taaltoets nog niet gehaald. Zij worstelt met een bekend probleem: goede hersens, maar nooit geleerd om te 'leren', dat wil zeggen: stampen. Zo kwam ze ook van de havo in het vmbo en mbo terecht en daar hoefde ze nooit iets te leren, het ging vanzelf wel goed, ook de taal- en rekentoetsen. Ze hoopt met bijlessen van een strenge begeleider de CITO-toets wel te halen.

Ook Mavis had ten tijde van het interview haar taaltoets nog niet gehaald, op 2 punten na gemist. Ze vindt het jammer dat de extra-lessen Nederlands gestopt zijn, nu moet het gewoon

met zelfstudie. Op het mbo had ze niet meegedaan aan de facultatieve extra-lessen Nederlands en dus ook geen toets gemaakt.

Docenten

Over de linguïstische taalvaardigheid van de mbo'ers hebben de pabodocenten eigenlijk weinig uitspraken gedaan. Op beide pabo's worden aanvullende lessen gegeven voor de CITO-toets en ten tijde van de interviews waren de resultaten nog niet bekend. De Domstaddocenten noemden wel het studerend lezen (functioneel) als struikelblok. Ze merken dat mbo'ers moeite hebben met lange lappen tekst lezen, er de hoofdzaken uit halen, verbanden leggen met de praktijk. Schriftelijke en mondelinge (functionele) taalvaardigheden zijn de gesprekken weinig aan de orde geweest.

3.5.4 Resultaten en aanbevelingen ten aanzien van taalvaardigheid Nederlands

Een goede taalvaardigheid, zowel linguïstisch als functioneel, is een belangrijke factor voor het studiesucces van pabostudenten. De zware druk die studenten voelen bij de CITO-taaltoets kan beschouwd worden als een belemmerende factor.

5a Gericht voorbereiden op CITO-taaltoets

De CITO-taaltoets legt een bijzonder grote druk op de eerstejaars pabostudenten. De wetenschap dat ze kunnen vertrekken als ze de toets niet halen hangt als een zwaard van Damocles boven hun hoofd.

Het viel op dat de Amersfoortse deelnemers meer zelfvertrouwen hadden ten aanzien van de toets dan de Utrechtse. Dat heeft wellicht te maken met het feit dat in Amersfoort de taallessen verplicht waren en dat er al in het eerste jaar mee begonnen werd. In Utrecht werden expliciete taallessen pas in het derde jaar gegeven, facultatief en op momenten die voor deelnemers niet zo gunstig waren.

Aanbeveling. Voorbereiding op de CITO-taaltoets in de opleiding onderwijsassistent dient in het reguliere lesprogramma opgenomen te zijn. Deelnemers hebben de neiging om aanbod dat niet verplicht op het rooster staat, niet serieus te nemen.

5b Functionele (academische) taalvaardigheid

Zowel de Amersfoortse als de Utrechtse mbo-docenten verwachten dat hun deelnemers in het hbo moeite zullen hebben met de theorie, óf omdat ze die in het mbo weinig gehad hebben (Utrecht) óf omdat mbo'ers 'niet zo goed zijn het scheiden van hoofd- en bijzaken' (Amersfoort). Uit de interviews met de studenten blijkt niet dat zij dat als een struikelblok ervaren. Wel dat het 'veel' is maar niet dat ze er moeite mee hebben al constateren ze soms wel dat het voor de havisten gemakkelijker is, omdat zij al gewend zijn uit boeken te leren. Dat dit 'leren uit boeken' alles te maken heeft met de essentie uit een studietekst kunnen halen of een samenvatting maken, lijkt voor hen niet evident.

Aanbeveling. In de opleiding onderwijsassistent dient meer aandacht te zijn voor academische taalvaardigheden. Dat kan bijvoorbeeld met behulp van het HU-loopbaan Kompas. In ieder geval is het aan te bevelen de deelnemers vakliteratuur studerend te leren lezen, dat wil zeggen de essentie uit een tekst halen, hoofd- en bijzaken herkennen en verbanden leggen. (Zie ook aanbevelingen 1c en 3b.)

3.6 Rekenen

Inleiding

Als we de recente alarmerende krantenberichten moeten geloven, heeft de rekenvaardigheid van beginnende pabo-studenten de afgelopen jaren een dieptepunt bereikt. Toch is het probleem al ouder, getuige het volgende citaat:

Zelfs H.B.S.-ers laten nog al eens verstek gaan, als ze in de didactieklessen voor rekenen geconfronteerd worden met de rekenvraagstukjes van het vijfde en zesde leerjaar (Zanten, 2006).

3.6.1 Rekenen in de opleiding onderwijsassistent

Amersfoort

In Amersfoort is er in alle drie de studie jaren aandacht voor rekenen. Bij instroom worden de basisrekenvaardigheden van studenten gescreend door middel van de Tempotoets (de Vos). In het eerste jaar is er een gecombineerd aanbod taal en rekenen (totaal 90 minuten per week) met mogelijkheid voor differentiatie. Er is extra begeleiding voor studenten met dyscalculie. In het tweede jaar is er extra ondersteuning voor die studenten, die in het eerste jaar niet het gevraagde beheersingsniveau hebben behaald. In het derde leerjaar wordt de methode Rekenwijzer (pabomethode) aangeboden, met voor studenten de keuze om de lessen van de rekendocent te volgen of zelfstandig met het boek aan de slag te gaan.

Utrecht

In Utrecht is het rekenaanbod in het tweede jaar verplicht. Gedurende twee periodes worden per week drie lesuren rekenen en Nederlands gegeven als onderdeel van didactische ondersteuning. In het derde jaar wordt gedurende één periode twee uur per week facultatief aangeboden. Extra ondersteuning is mogelijk op verzoek. Daarnaast kunnen studenten bij Domstad (pabo) een voorbereidend traject volgen.

In het schooljaar 2006-2007 werd in samenwerking met het VAVO een toets voor rekenen en Nederlands aangeboden met de mogelijkheid om daarna ondersteunend aanbod te volgen. Deze toets werd zowel door studenten als docenten negatief ervaren, met name doordat onvoldoende communicatie had plaatsgevonden over de wijze van afname en de relatie tot andere al bestaande trajecten. De studenten waren ook ontevreden omdat ze alleen een uitslag kregen en geen feedback.

Eén van de Utrechtse studenten zegt dat ze op het mbo geen rekenen heeft gehad en vindt dat ze slecht is voorbereid in het mbo (Aysun). Elleke vindt dat het rekenaanbod in het mbo beter verdeeld moet worden over de studieperiode en Chantal dat het verplicht moet zijn. Struikelblokken bij rekenen zijn vooral breuken, procenten en verhoudingen. (Jolanda/Mavis). De studenten zijn zich zeer bewust van het belang van eigen rekenvaardigheid op een voldoende hoog niveau en van het belang van rekendidactiek, getuige uitspraken als "Het is belangrijk dat je het eerst zelf beheerst, anders kan je het niet goed uitleggen aan kinderen". (Elleke) en "Als je les gaat geven op de basisschool moet je wel weten waar je over praat; het is goed om verschillende manieren van uitleg te leren" (Mavis).

3.6.2 Verwachtingen ten aanzien van rekenen op de pabo

Gevraagd naar de verwachtingen die ze hebben van de pabo, noemen de meeste studenten de CITO-taal- en rekentoets. "Wat mijn beeld is, weet ik eigenlijk niet zo goed, ik weet wel dat ik daar mijn rekenen en taal moet halen" (Marloes). Nanda maakt zich grote zorgen over de rekentoets, want ze heeft in de krant gelezen dat veel studenten ervoor zakken. Ze hoopt dat de pabo haar kan ondersteunen bij het rekenen.

Volgens de rekendocent in Amersfoort kunnen studenten aardig inschatten wat hun kansen zijn om de rekentoets te halen. De Utrechtse docenten hebben goede hoop dat studenten de toets halen als ze de (facultatieve) hbo-doorstroommodule hebben gevolgd.

3.6.3 Ervaringen met rekenen op de pabo

Studenten

Over de overstap naar het hbo merkt een student uit Utrecht (Aysun) op: "En dan kom je hier, en dan krijg pats boem rekenen en taal erbij". Blijkbaar was deze studente daar niet op voorbereid.

Op Domstad is rekenen een van de schakelvakken waarin studenten worden bijgespijkerd om een schoolvak op voldoende niveau te brengen. Studenten zijn daar tevreden over, en een enkeling neemt daarnaast nog bijles (Mavis).

Ook op ITT wordt een aanvullend programma Nederlands en rekenen aangeboden. Wie de CITO-toets heeft gehaald, hoeft daar niet meer aan mee te doen. ITT maakt gebruik gemaakt van de methode Rekenwijzer, waarmee Amersfoortse studenten al hebben gewerkt in de opleiding onderwijsassistent. Dat wordt gewaardeerd door studenten: "we waren zo eigenlijk al goed op de hoogte".

Sommige studenten zien een groot verschil tussen het rekenen op mbo-niveau en op hbo-niveau, ze vinden de CITO-toets en het rekenen in het hbo "meer wiskunde dan rekenen" (Aysun/Esma). Voor anderen is het rekenen op pabo-niveau een kwestie van "gewoon even ophalen". Chantal zegt bijvoorbeeld: "Op de middelbare school heb ik voor het laatst rekenen

gehad en op het mbo wel een beetje, maar niet veel, dan moet je er wel even inkomen". Bij anderen kan er (voor sommige deelvaardigheden) een beschikbaarheidsprobleem zijn. Jolanda zegt bijvoorbeeld dat ze nooit tafels uit het hoofd heeft hoeven leren en nu heeft ontdekt dat je dan "de doorschakeling niet kan maken naar breuken en procenten". Een paar studenten vinden het eigenlijk jammer dat er na de CITO-toets geen verder rekenonderwijs wordt gegeven. Ze hebben niet het gevoel dat ze alles al beheersen, ook al hebben ze de toets gehaald.

Docenten

De docenten van Domstad geven aan dat de intensivering van het rekenaanbod vruchten afwerpt: er zijn meer studenten dan vorig jaar geslaagd voor de CITO-toets. De rekendocent van ITT legt de nadruk op het belang van voldoende boven de stof staan, het kunnen beredeneren van gevonden oplossingen en de rekendidactiek. Deze docent betreurt de eenzijdige nadruk op de CITO-toets. "Die CITO-toets, dat is zo basaal, dan begint het pas. Dan krijg je de didactiek van breuken, procenten en dergelijke." Studenten zouden al bij instroom minimaal een niveau moeten hebben dat ruim ligt boven groep 8 in het primair onderwijs.

Docenten van Domstad noemen het aanhikken tegen de rekentoets als een van de knelpunten bij eerstejaars mbo'ers. Dat ze er tegenop zien is terecht. Na de eerste toetsgelegenheid voor de CITO-toetsen heeft slechts eenderde van de studenten de rekentoets gehaald. De rest moet herkansen en houdt de dreiging dat ze misschien moeten vertrekken als het in de herkansing weer niet lukt.

3.6.4 Resultaten en aanbevelingen ten aanzien van rekenen

Ook bij rekenen geldt dat de CITO-toets een belemmerende factor voor het studiesucces kan zijn, dankzij de zware druk die hij op studenten uitoefent.

6a Gerichte aandacht voor rekenen

Studenten noemen breuken, procenten en verhoudingen als erg lastige onderdelen van het rekenen. Soms is onderliggende rekenvaardigheid (de tafels niet kennen bijvoorbeeld) daarvan een oorzaak. Deze constatering komt overeen met de bevindingen van Meijer die constateert dat de voornaamste problemen die zich bij rekenen in het eerste jaar van de lerarenopleiding voordoen, liggen op de domeinen breuken en verhoudingen, rekenen met procenten en het metrisch stelsel (Meijer, 2006).

Aanbeveling. Stem het rekenonderwijs op het mbo meer af op de eisen van het eerste jaar van de pabo. Besteed veel aandacht aan breuken, procenten en verhoudingen. Zorg dat studenten zoveel mogelijk in het mbo hun eigen vaardigheid op het benodigde niveau brengen. Zorg voor veel oefentoetsen en werk indien mogelijk samen met rekendocenten van de pabo.

6b Beperkte waarde van de CITO-rekentoets

De geïnterviewde docenten zijn kritisch over de CITO-toets; men erkent wel de noodzaak om bij mbo'ers extra aandacht aan rekenvaardigheid te besteden, maar wijst ook op de beperkte waarde van de rekentoets. In het onderzoeksrapport 'Reken- en Taalvaardigheid van Instromers Lerarenopleiding Basisonderwijs' wordt gewezen op het risico dat studenten hierdoor alleen geoefend zijn in de voor de toets benodigde kennis en vaardigheden, maar niet in andere, misschien wel belangrijkere competenties. Daarnaast bestaat het gevaar dat door oefening verworven kennis weer wegebt en na de opleiding hetzelfde probleem ontstaat als voor de opleiding (Meijer, 2006).

Aanbeveling. Blijf ook na de CITO-toets op de pabo werken aan onderhoud en niveauverhoging van de eigen vaardigheid. Zie het stapsgewijs opbouwen van reken(didactische)vaardigheden als een opdracht van de pabo.

6c Nieuwe niveau-eisen voor rekenen

Docenten in het hbo (en ook in het mbo zelf) zijn slecht op de hoogte van de ontwikkeling van niveau-eisen voor rekenen in de nieuwe kwalificatiestructuur voor het mbo. Vanaf augustus 2009 zullen deze eisen opgenomen worden in de kwalificatiestructuur. Een Raamwerk Rekenen¹³ is hiervoor landelijk

¹³ Zie <http://www.fi.uu.nl/mbo/raamwerkrekenenwiskunde/>

reeds ontwikkeld. Docenten zijn ook onvoldoende op de hoogte van de ontwikkeling van referentieniveaus voor Nederlands en rekenen¹⁴ in de onderwijskolom, vanaf primair onderwijs tot hbo. Deze referentieniveaus zullen gematcht worden met de in het landelijk Raamwerk Rekenen/Wiskunde gehanteerde niveaus en vormen een uitstekende basis voor het maken van afspraken over doorlopende leerlijnen mbo-hbo.

Aanbeveling. Docenten uit de opleiding onderwijsassistent en de pabo verkennen gezamenlijk de rekenniveaus, zoals aangegeven in het landelijk ontwikkelde Raamwerk Rekenen/Wiskunde en ontwerpen gezamenlijk aan de hand daarvan een doorlopende leerlijn voor rekenen.

¹⁴ Zie www.taalenrekenen.nl

4. Van de opleiding onderwijsassistent naar de lerarenopleiding Geschiedenis

Inleiding

Doorstromende onderwijsassistenten gaan niet alleen naar de pabo, soms kiezen ze ook voor pedagogiek of voor de lerarenopleiding. In dit hoofdstuk beschrijven we de ervaringen van drie vrouwelijke autochtone studenten die gekozen hebben voor de lerarenopleiding Geschiedenis. Bij geschiedenis stromen redelijk wat mbo-studenten in van heel verschillende opleidingen. Men maakt zich zorgen over de verhoudingsgewijs grote uitval van die studenten. Men is in het studiejaar 2007/2008 begonnen met een vorm van volgsysteem om een duidelijker beeld te krijgen van de studievoortgang van de verschillende studenten. Bij de opleiding Geschiedenis studeren ook redelijk wat allochtone studenten, vaak afkomstig van de havo, maar soms ook van het mbo. Helaas moesten de allochtone studenten die voor dit onderzoek waren benaderd, afzien van deelname.

Naast de drie studenten zijn twee docenten van de opleiding geschiedenis geïnterviewd.¹⁵ Een van de twee, Kees, is een ervaren docent geschiedenis/vakdidactiek, de ander, Jan, is sinds een jaar docent aan de opleiding.

De namen van de studenten en docenten in dit verslag zijn gefingeerd. De indeling van dit hoofdstuk verschilt enigermate van die in hoofdstuk 3.

4.1 Ervaringen van de opleiding onderwijsassistent

Anne is afkomstig van het ROC A12 Barneveld, een opleiding waarvan ze nu merkt dat ze in vergelijking met studenten van andere OA-opleidingen naar verhouding heel veel pedagogische en onderwijskundige theorie kreeg en meer stage moest lopen. Zij heeft haar laatste stage op het vmbo gedaan, waar ze aanvankelijk koffie mocht rondbrengen, maar na haar protesten heeft ze veel met groepjes of individueel met leerlingen gewerkt en kooklessen gegeven. Deze school vroeg haar te blijven en ze heeft er nog een half jaar gewerkt. Tijdens de opleiding onderwijsassistent heeft ze weinig hoeven studeren voor tentamens, ze heeft voornamelijk in groepjes aan opdrachten gewerkt.

Bertine komt van ROC ASA Amersfoort. Zij is minder tevreden over haar opleiding, het was er slecht georganiseerd en de docenten waren weinig betrokken bij hun cursisten. Een specifieke voorbereiding op het hbo ontbrak.

Marieke komt van ROC A12 in Ede, waar ze vooral in het laatste jaar gedemotiveerd raakte. Ze liep toen 4 dagen stage per week en had maar een paar uurtjes school waar ze dan zelf vaak moest bedenken wat ze wilde gaan doen. Op het laatst wilde ze nog maar één ding: diploma halen en wegwezen.

4.2 Motivatie en keuze voor de lerarenopleiding Geschiedenis

Anne wist na haar lange stage en werk op het vmbo dat ze veel liever in het voortgezet onderwijs ging werken dan in het basisonderwijs. Ze koos voor geschiedenis omdat ze dat altijd een leuk vak had gevonden op school.

Bertine wist al dat ze leraar geschiedenis wilde worden toen ze nog op het vmbo zat, ze had daar een heel inspirerende geschiedenisleraar. De opleiding onderwijsassistent was een bewuste tussenstap. Ze heeft het dan ook jammer gevonden dat het bij het ROC ASA in Amersfoort niet mogelijk was om al stage te lopen in het VO (bij ROC ASA in Utrecht kon dat wel).

Marieke wilde eigenlijk naar de pabo, maar zag zo op tegen de rekentoetsen, dat ze uiteindelijk maar koos voor de lerarenopleiding. Geschiedenis was altijd al haar hobby, dus die keuze was snel gemaakt. Ze weet nog niet of ze leraar wil worden, 'misschien iets met een museum of zo'.¹⁶

¹⁵ Voor vragenlijsten en interviewvragen zie bijlagen. We hebben deze studenten helaas niet kunnen interviewen toen ze nog op het mbo zaten, zoals wel is gebeurd bij een aantal van de Pabo-studenten in het andere deel van dit verslag.

¹⁶ Uit het gesprek met de docenten bleek dat ze eigenlijk musicalschrijfster wil worden

4.3 Ervaringen op de lerarenopleiding Geschiedenis (HU)

4.3.1 Organisatie van de opleiding en inhoud van het studieprogramma in het propedeusejaar

De Utrechtse opleiding tot leraar Geschiedenis is een competentiegerichte opleiding van vier jaar. De opleiding werkt met vier leerlijnen:

1. conceptuele- en vaardighedenlijn (het vak geschiedenis)
2. werk-ervaringsreflectielijn (WER) (het werkplekleren (stage) + de reflectie daarop)
3. de integrale lijn (vakoverstijgende onderwijskundige projecten (bv. multiculturele school, zorgverbreding) waarbij de student leert informatie te verzamelen en workshops en presentaties te organiseren)
4. studieloopbaanlijn: de student maakt een ontwikkelingsplan en toont aan hoe hij daaraan werkt.

In de eerste fase van de studie zijn de leerlijnen gescheiden, later verdwijnen de grenzen. De opleiding kent twee assessments, één na het eerste jaar en één aan het eind van de opleiding. Een portfolio maakt deel uit van de assessments.

Per studiejaar moeten 60 studiepunten (EC's) worden behaald. Een student die in het eerste jaar minder dan 40 studiepunten heeft behaald krijgt een negatief bindend studieadvies. Onderwijsassistenten kunnen vrijstellingen krijgen, al naar gelang hun ervaring. Een aantal van 26 EC's, verdeeld over de hele studietijd, is gebruikelijk. Een onderwijsassistent die al ruime ervaring heeft opgedaan in het VO, kan bijvoorbeeld vrijstelling krijgen voor (een deel van) de stage in het eerste jaar. Maar de vrijstelling kan ook gebruikt worden voor onderwijskundige onderdelen waar de student op het mbo al aan gewerkt had. Voor de vakcursussen worden logischerwijs geen vrijstellingen verleend. De opleiding streeft ernaar dat de vrijstellingen worden verdeeld over de hele studieduur, zodat het niet kan gebeuren dat een eerstejaars vooral op grond van vrijstellingen de limiet voor het bindend studieadvies haalt.

De eerstejaarsstage start in periode 2, in de eerste periode solliciteren de studenten naar een stageplaats.

4.3.2 Sfeer en begeleiding op de lerarenopleiding

Alle drie studenten zijn zeer tevreden over zowel de sfeer op de opleiding als in hun groep. Geschiedenisstudenten zitten in een vaste groep van ongeveer 25 personen. Marieke noemt de grote diversiteit van haar groep als een leuk punt: er zijn mensen die van de universiteit komen, velen komen van de havo ("die zijn nog best wel jong in hun denken, ze zijn het studentenleven aan het ontdekken"), mensen die alleen hun propedeuse willen halen en een paar ouderen die zich omscholen. Bij hoorcolleges zitten ze vaak met heel veel mensen, ze houdt daar ook wel van. Ook de andere twee zijn blij met hun groep: "supergezellig".

Over de begeleiding van de docenten en vooral van de SLB-ers wordt de loftrumpet gestoken. Heel erg betrokken en heel attent, zodra er iemand even afwezig is of een tentamen niet is gehaald, wordt die student gemaild of uitgenodigd voor een gesprek en toetsen kunnen worden nabesproken. Voor Bertine en Marieke is het een enorm verschil met de begeleiding die ze op het mbo kregen. Marieke was verrast dat ze zelf haar leerwerkplan moet opstellen en zelf moet kiezen wat ze wil ontwikkelen. Haar opleiding onderwijsassistent was weliswaar competentiegericht, maar zeer strak georganiseerd: alles lag vast in opdrachten die voor alle deelnemers golden en vaak had ze geen idee wat ze er van kon leren.

De vakdocenten Geschiedenis vinden ze alle drie erg goed, ze kennen hun zaakjes en ze vertellen geweldig. De leerstof is chronologisch geordend en ook dat vinden ze prettig. Wat ze alle drie minder geslaagd vinden, is het kleine aantal contacturen per week (ongeveer 10) en het feit dat ze voor sommige onderwijskundig gerichte modules geen vrijstelling krijgen. Ten tijde van het interview deden ze een zg. integraal project *Kijk op Leerlingen*, met thema's die ze op het mbo al uitvoerig hadden gehad. Het is voor hen een griet dat mensen met een hogere opleiding (universiteit of andere hbo-opleiding) deze projecten niet hoeven te volgen, terwijl het voor die groep juist helemaal nieuwe stof is. Bertine vindt ook de WER¹⁷ onnodig,

¹⁷ Werkervaringsreflectielijn: hier worden in groepen (bestaande uit studenten van verschillende opleidingen) stage-ervaringen besproken in een interviewachtige opzet.

ze heeft op het mbo al veel intervisie gedaan en ze denkt niet zo veel op te steken van al dat bespreken van praktijksituaties.

4.3.3 Studielast

De drie studenten voelen zich niet overbelast. Er zijn weinig contacturen en aan zelfstudie en groepswork zijn Anne en Bertine ongeveer 10 uur per week kwijt, voor Marieke is dat 16 uur. Bertine en Marieke lopen daarnaast ook stage, dat kost ze ongeveer 8 uur per week. Anne heeft tijd voor een baan van 2 dagen per week, hoewel de zwaarte van de theoretische vakken haar danig tegenvalt. Ze heeft het gevoel dat ze op het mbo lui is gemaakt, omdat ze daar eigenlijk zo weinig voor hoefde te leren, ze haalde toch wel goede cijfers. Haar toetsen gaan nu dan ook niet goed. Ook Bertine heeft ruim tijd voor bijbaantjes. De docenten beklagen zich tijdens hun interview dat in het begin van de studie slechts 10 tot 15 % procent van de studenten het opbrengt zich te houden aan de studiewijzers die het opleidingsteam met veel zorg maakt. Hier is precies te vinden wat een student zou moeten doen om tegen het tentamen op tijd klaar te zijn, waaronder vele pagina's per week lezen. Als een student zich daaraan houdt, is de studiebelasting een stuk zwaarder dan Anne en Bertine aangeven. Tijdens begeleidingsuren en in de wandelgangen sporen docenten studenten voortdurend aan om de studiewijzers te gebruiken, maar bij de meesten start dat pas als de eerste onvoldoendes zijn gevallen. Van de ondervraagde studenten is Marieke de enige die zich vanaf het begin aan de studiewijzers gehouden heeft.

Resultaten en aanbeveling studielast

Uitgangspunt bij het studieprogramma is dat de student 40 uur per week studeert. De ondervraagde studenten komen daar lang niet aan en dat geldt volgens de docenten voor vrijwel alle studenten, zeker in het eerste half jaar van de propedeuse. Het lijkt erop dat zij de tijd buiten de contacturen en het werk voor lopende lessen en opdrachten beschouwen als vrije tijd, ondanks de studiewijzers en ondanks de geregelde aanmaningen van docenten om op tijd te gaan lezen en studeren.

Aanbeveling voor de lerarenopleiding: verhoog het aantal contacturen in het begin van de studie, zodat de overgang van hele dagen bezig zijn (op de havo met lessen, op het mbo met lessen en stages) naar het kleine aantal contacturen in het hbo wat minder groot is en studenten langzamerhand kunnen wennen aan gedisciplineerde zelfstudie.

4.3.4 Studievaardigheden en studiehouding

Anne heeft volgens eigen zeggen op het mbo niet leren 'leren' en het lukt haar niet goed om het werk voor de toetsen zo in te plannen dat ze alles heeft doorgenomen en bestudeerd voor het moment van het tentamen. Aantekeningen maken tijdens colleges heeft ze ook niet geleerd ("Havisten kunnen dat veel beter.") en ze vindt dat ze tijdens de toetsen niet goed bezig is: ze leest de opdrachten te vluchtig en werkt slordig. Het gaat dus niet goed en dat is een bittere constatering, want voor het mbo slaagde ze met tien negens en verder achten. De zelfstandigheid die bij geschiedenis van haar wordt verwacht heeft haar ook overvallen, volgens haar had het mbo daar meer op moeten voorbereiden.

Wat ze wel geleerd heeft op het mbo is samenwerken. Ze heeft alles op tijd af, al is het op het nippertje, en houdt zich aan afspraken.

Haar docent denkt echter dat er meer aan de hand is dan alleen planningsproblemen en te vluchtig lezen. Volgens hem is Anne niet goed in staat om verbanden te zien en hoofd- en bijzaken te scheiden. Ook bij toetsvragen lijkt dat een punt, zelfs bij reproductievragen geeft ze stevast het verkeerde rijtje. Zelf wijst ze het dus aan slordig werken, haar docent vraagt zich af of het hbo-niveau niet te hoog gegrepen is.

Anne is in de loop van het eerste jaar gestopt met de opleiding.

Bertine heeft niet meteen alles af, maar zorgt dat ze een week voor de deadline klaar is. Ze is bepaald niet iemand die de kantjes ervan afloopt, dat blijkt o.a. uit het feit dat ze ondanks een vrijstelling toch stage loopt omdat ze alleen maar ervaring heeft in groep 3 en 4 van de basisschool. En ze kiest nieuwe onderwerpen voor werkstukken, ook al zou ze een oud werkstuk van het mbo kunnen inleveren. Ze wil wat leren, houdt van studeren, van informatie vinden in boeken. Het leren voor een tentamen vond ze in het begin lastig, ze heeft op het mbo naar haar zeggen eigenlijk alleen maar werkstukken gemaakt. Ze wil graag haar (technische) leesvaardigheid vergroten, omdat ze te langzaam leest (ze is waarschijnlijk licht

dyslectisch) en ze denkt zelf dat het haar grote woordenschat is, die haar helpt bij het studeren lezen. Haar SLB'er vindt haar wat onzeker en faalangstig. Hij ziet dat ze haar best doet, maar betwijfelt of ze genoeg inzicht heeft om de opleiding te kunnen halen. Bertine heeft aan het eind van het jaar 42 EC's gehaald, gemiddelde cijfer een 6.7. Daarmee mag ze verder studeren, maar de propedeuse heeft ze dus nog niet gehaald.

Marieke vindt de opleiding Geschiedenis een verademing na het mbo. Docenten die echt wat te vertellen hebben, geen 'onnozele' opdrachten meer, maar zelf uitzoeken waar je aan wilt werken. Ze heeft geen moeite met de leerstof, al haar toetsen heeft ze tot nu toe met zevens en achten gehaald. Ze denkt wel dat het een voorwaarde is dat je de stof leuk vindt, want als dat niet het geval is, neem je alles veel moeizamer op en is het moeilijk om er verhalen bij te verzinnen. Ze heeft vanaf het begin een strakke planning aangehouden, per week wat er gedaan moest worden, inclusief studeren voor tentamens. Ze was dat op het mbo al een beetje gewend en daar is ze blij mee. Ze ziet te veel medestudenten die te laat met tentamens beginnen en nog lang niet klaar zijn op het moment van het tentamen. Haar SLB'er vindt ook haar wat onzeker en denkt dat het vooral heeft gemaakt dat ze zo'n ijzeren discipline aan de dag heeft gelegd.

Marieke heeft haar propedeuse in één keer gehaald met als gemiddeld cijfer een 8.

De docenten noemen als algemeen kenmerk van mbo'ers dat ze goed in staat zijn om projectmatig te werken en opdrachten voortvarend aan te pakken. Op dat terrein vertonen ze niet het uitstelgedrag van sommige havisten. De voorsprong wordt weer te niet gedaan door problemen met het academische lezen en studeren dat een opleiding Geschiedenis eist. Bij de paragraaf over taalvaardigheid komen we hierop terug.

Resultaten en aanbevelingen studiehouding en studievoordigheden

Het is duidelijk dat we hier met drie heel verschillende studenten te maken hebben wat betreft studiehouding en studievoordigheden. Anne heeft het niet gered ondanks haar prachtige resultaten op het mbo. Haar klacht dat ze op het mbo niet heeft geleerd te leren en aantekeningen te maken bij lessen komt overeen met de klacht van een aantal pabo-studenten. Ook het ontbreken van goede planningsvaardigheden is een algemener verschijnsel.

Aanbeveling: mbo-deelnemers die door willen stromen naar het hbo zouden gebaat zijn bij een opleiding die meer van ze vraagt op het gebied van leertentamens, zelfstandige opdrachten en zelfstandig plannen dan nu het geval is (zie ook de aanbevelingen in hoofdstuk 3).

Aanbeveling: Gebruik in het mbo als voorbereiding op het hbo het HU-Loopbaan Kompas waarmee deelnemers (en hbo-studenten) zichzelf kunnen beoordelen op een groot aantal gedetailleerde studievoordigheden, waaronder plannen en analyseren.

4.3.5 Stage

Anne heeft gebruik gemaakt van de vrijstelling voor de stage. Ze had in het laatste jaar van de opleiding onderwijsassistente al een heel jaar in het vmbo gewerkt.

Bertine heeft ervoor gekozen wel stage te lopen. Ze had uitsluitend gewerkt in groep 3 en 4 van de basisschool en dat vond ze een te groot verschil met het voortgezet onderwijs. Hoewel ze op het mbo al vast van plan was om leraar geschiedenis te worden, mocht ze van het ROC ASA (Amersfoort) niet in het VO stage lopen, zoals bijvoorbeeld Anne (ROC A12 Barneveld) wel mocht.

Ze loopt nu een dag per week stage in het vmbo. Eén uur daarvan geeft ze zelfstandig les aan vmbo3. De stage bevalt haar goed, het lesgeven ook, ze heeft geen moeite met orde en ze merkt dat ze op het mbo goed heeft geleerd om lessen voor te bereiden. Het enige waar ze veel commentaar op krijgt, is haar woordgebruik: te moeilijk voor het vmbo. Dat wil ze dus leren aanpassen.

Marieke loopt een dag per week (7 lessen achtereenvolgend) stage in klas 1 t/m 3 havo/vwo. Ze is erg tevreden over de begeleiding op school, haar begeleider belt 's avonds na de lesdag en neemt haar activiteiten met haar door. De feedback is positief en constructief. Marieke vindt de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs heel groot, veel groter dan de stap van een mbo-opleiding naar het hbo. Ze was eraan gewend dat kinderen op de basisschool

uit zichzelf naar haar toekwamen en vindt het in het VO veel moeilijker om een band met de leerlingen op te bouwen. Ze zou nog steeds voor groep 3 (en dus de pabo) kiezen, maar dat heeft ze dus niet aangedurfd vanwege haar rekenproblemen. Ze denkt dat de onderwijs-assistenten een voorsprong hebben op de andere eerstejaars, omdat zij al gewend zijn voor de klas te staan.

Resultaten en aanbeveling stage

Studenten ervaren de overgang van (werken in) het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs als erg groot. Niet iedere opleiding onderwijsassistent staat toe dat deelnemers stage lopen in het VO, ook al weten ze zeker dat ze naar de lerarenopleiding willen.

Aanbeveling: geef deelnemers de kans om desgewenst ook in het VO stage te lopen.

4.3.6 Taalvaardigheid Nederlands

Inleiding

In de literatuur wordt een groot deel van de problemen van mbo'ers toegeschreven aan onvoldoende ontwikkelde taalvaardigheden. Vooral het begrijpend/studerend lezen en schrijven van verslagen en werkstukken zouden problemen opleveren, alsmede spelling en formuleren. Op de pabo is voor het laatste de CITO-taaltoets ingevoerd en studenten krijgen extra taallessen in spellen en formuleren.

In de lerarenopleiding is dit niet het geval, taalvaardigheid krijgt daar geen expliciete aandacht. Studenten die extra ondersteuning willen, kunnen op eigen initiatief modules volgen die de hogeschool aanbiedt, maar helaas is het aantal modules klein en ze zijn niet altijd toegesneden op de specifieke problemen van een student.¹⁸

Taalvaardigheid volgens de studenten

Anne zegt geen problemen te hebben met taalvaardigheid. Ze leest weliswaar te vluchtig, maar daar is wat aan te doen, denkt ze. Met schrijven en mondelinge vaardigheden heeft ze geen problemen en de taaltoets die ze op het mbo heeft gedaan, heeft ze gehaald. Bertine wil haar technische leesvaardigheid vergroten. Ze leest technisch moeizaam, dus het gaat langzamer dan ze zou willen. Bij tentamens is het geen probleem, daar krijgt ze genoeg tijd. Ze leest overigens graag, als het maar een interessant boek is. Voorlezen vindt ze nog steeds moeilijk, ondanks veel extra oefenen. Ze zou op taalvaardigheidsgebied vooral ondersteuning willen voor haar taalgebruik in de klas. Ze loopt stage in het vmbo en vindt het moeilijk om het juiste taalniveau te kiezen voor haar leerlingen. De stagebegeleider geeft daar wel feedback over, maar op de hogeschool zijn er geen aparte cursussen voor. Ook zij heeft op het mbo een taaltoets gedaan die ze gehaald heeft.

Marieke vindt het belangrijk dat je correct kunt schrijven. Op het mbo heeft ze extra taal en spelling gehad, maar van een speciale taaltoets als voorbereiding op het hbo weet ze niets. Op de lerarenopleiding geven sommige docenten soms feedback bij schriftelijk werk, maar studenten moeten zelf het initiatief nemen om wat extra's te doen. Ook zij heeft, net als Anne en Bertine, te horen gekregen dat ze simpeler taal moet gebruiken voor de klas. Opvallend is dat zij bij studierend lezen aangeeft dat je de stof zo moet opnemen dat "je er verhalen bij kunt verzinnen". Ze doet dus meer dan louter lezen om feiten te onthouden.

Taalvaardigheid volgens de docenten

De docenten leggen sterk de nadruk op het vele lezen dat de opleiding eist van de studenten. Het is voor vrijwel alle eerstejaarsstudenten even wennen: erg veel lezen en in een hoog tempo het belangrijkste eruit halen. Volgens hen is dat vooral voor de mbo-instromers een zware klus omdat op het mbo naar verhouding weinig gelezen hoeft te worden. Havisten hebben meer training, maar ook zij lopen soms vast. De opleiding wil workshops studierend lezen gaan verzorgen: hoofd- en bijzaken scheiden, samenvattingen maken, enz. "Nu is een uittreksel vaak langer dan het boek...". Precieze gegevens over de leesvaardigheid van de onderzochte studenten hebben ze niet, maar de kans is groot dat bij Anne en Bertine de

¹⁸ De modules die in het studiejaar 2008 – 2009 worden aangeboden zijn:
Schrijfvaardigheid 1: oprispen basiskennis grammatica en spelling (2 ECTS) (november 2008)
Schrijfvaardigheid 2: correct formuleren (2 ECTS) (februari 2009)
Presenteren in het Nederlands (2 ECTS) (november 2008)

leesproblemen ernstiger zijn dan ze zelf aangeven. Dat Anne ook de tentamenvragen niet goed leest, klopt volgens haar docent. Hij had zich verbaasd over het feit dat ze ook bij reproductievragen steeds het verkeerde rijtje gaf.

De feedback die de studenten op de stageschool kregen over hun te ingewikkelde taalgebruik, komt overeen met de ervaringen van de docenten. Zij vermoeden dat de studenten nog niet genoeg boven de leerstof staan en bij de voorbereiding van lessen het taalgebruik van school- en studieboeken overnemen. Het vermogen om lastige leerstof toegankelijk te maken voor leerlingen moeten deze eerstejaars dus nog ontwikkelen.

Resultaten en aanbevelingen taalvaardigheid

In de gesprekken met de studenten en docenten heeft correct taalgebruik (spelling en grammatica, dus de linguïstische functie van taal) weinig accent gehad, vergeleken met de gesprekken die we met pabo-studenten en –docenten voerden. Maar wat we daar constateerden blijkt ook hier weer van groot belang te zijn: het feit dat mbo-deelnemers in het hbo problemen hebben met studierend lezen en wel vooral met: het lezen van grote lappen tekst, scheiden van hoofd- en bijzaken en in het algemeen ordenen van leesstof. En ook hier lijkt het erop dat sommige studenten niet doorhebben dát ze er problemen mee hebben. Te laat beginnen en te vluchtig lezen zijn oorzaken die zichzelf aangeven, terwijl de docenten heel andere punten noemen.

De opleiding Geschiedenis vindt de problemen zo ernstig dat men workshops studierend lezen wil gaan verzorgen. Van het mbo verwachten ze niet dat daar veel zal veranderen, omdat naar hun idee het mbo nu eenmaal beroepsonderwijs is en niet voorbereidt op het hbo. Opmerkelijk is dat 'schrijven' (verslagen en werkstukken) nauwelijks genoemd is in de gesprekken.

Aanbeveling: laat mbo-deelnemers in doorstroomgerichte varianten niet alleen meer studierend lezen en leertentamens doen, maar neem in lessen studievaardigheid of Nederlands ook de aanpak van studierend lezen op en maak hierbij gebruik van het HU-Loopbaan Kompas (zie de aanbeveling bij studievaardigheden).

Aanbeveling voor nader onderzoek: hoe staat het met de leesvaardigheid van mbo'ers en vooral ook: heeft de gemiddelde mbo-instroomer enig idee wat het inhoudt om studierend te lezen?

5. Samenvatting resultaten en conclusies

De hoofdvraag van ons onderzoek was gericht op het achterhalen van succesfactoren in de doorstroom van mbo naar hbo. Er stromen steeds meer mbo'ers door naar het hbo en de ervaring leert dat velen van hen het daar moeilijk hebben. Zowel het ROC Midden-Nederland als de Hogeschool Utrecht willen meer samenwerken en opleidingen op elkaar afstemmen om de doorstromers meer kansen te kunnen bieden.

Wij richtten ons op de doorstroom van studenten van de opleiding Onderwijsassistent naar de pabo en naar de lerarenopleiding Geschiedenis, en kozen voor een kwalitatief beschrijvend onderzoek, teneinde zo veel mogelijk de studenten en docenten zelf aan het woord te laten over hun ervaringen. Het doel van het onderzoek was om tot aanbevelingen voor zowel mbo als hbo te komen.

In ons onderzoek naar de doorstroom naar de pabo participeerden docenten en studenten van de volgende instituten:

- ROC Midden-Nederland locaties Utrecht en Amersfoort
- Hogeschool Utrecht Instituut Theo Thijssen
- Hogeschool Domstad

Voor de doorstroom van mbo-Onderwijsassistent naar de lerarenopleiding Geschiedenis namen deelnemers deel van ROC-ASA en ROC-A12 en studenten/docenten van Hogeschool Utrecht Instituut Archimedes, opleiding Geschiedenis.

Het onderzoek bestond uit

- schriftelijke vragenlijsten en interviews met 4 studenten die nog op het mbo zaten
- interviews met mbo-docenten
- schriftelijke vragenlijsten met studenten die een half jaar op de pabo zaten (negen studenten), waaronder de vier die al eerder geïnterviewd waren
- interviews met pabo-docenten
- schriftelijke vragenlijsten en interviews met studenten die een half jaar op de lerarenopleiding zaten (drie studenten)
- interviews met de docenten Geschiedenis

Vragenlijsten en interviews kwamen voort uit onze oorspronkelijke deelvragen:

1. Wat zijn verwachtingen bij mbo-docenten ten aanzien van de doorstroomkansen en het studiesucces in het hbo van mbo-studenten die doorstromen naar de pabo/lerarenopleiding?
2. Op welke wijze worden mbo'ers voorbereid op de instroom in pabo/lerarenopleiding?
3. Hoe is het bewustzijn van studenten op het gebied van competenties die nodig zijn om met succes te functioneren in de propedeuse van de pabo/lerarenopleiding en in de context van de beroepspraktijk/stage?
4. Wat zijn de verwachtingen van hbo-docenten ten aanzien van het studiesucces in het hbo van studenten met een mbo-achtergrond?
5. Welke successen en belemmeringen ondervinden mbo'ers in hun eerste studiejaar op de pabo/lerarenopleiding?

De opleiding Onderwijsassistent is een typische doorstroomopleiding. Veel deelnemers kiezen voor deze opleiding omdat ze door willen naar het hbo (vooral naar de pabo, lerarenopleiding of pedagogiek) en slechts een klein deel vindt werk als onderwijsassistent. Het hangt echter van de opleiding af in hoeverre de student wordt voorbereid op het hbo. In ons onderzoek kwamen studenten van 5 verschillende opleidingen en op iedere opleiding was het anders. Wel kwamen we uit op een aantal gemeenschappelijke kenmerken.

Academische vaardigheden

De mbo-opleiding is in hoge mate een opleiding waar deelnemers geacht worden in groepjes te werken aan opdrachten. Er zijn weinig kennistoetsen en onderwijs in studierend lezen is niet gebruikelijk. Alleen op de locatie Amersfoort van ROC-MN wordt daar aandacht aan besteed. De deelnemers verwerven kennis op gebieden als onderwijskunde en klassenmanagement, ze leren lessen voor te bereiden, maar onderwijs in schoolvakken en vakdidactiek krijgen ze

niet. Als ze op hun stage een vakles moeten geven, worden ze geacht informatie uit het schoolboek of van internet te halen. Aan rekenen en Nederlands wordt soms wel aandacht besteed, maar niet altijd structureel en niet verder dan niveau groep 8. De studie is vaak in kleine eenheden opgedeeld en strak gestructureerd; de student hoeft niet zelf op langere termijn te plannen, ook toetsen zijn meestal in één dag te leren.

Het gevolg is dat de studenten in het hbo in de problemen komen. Ze zijn goed in initiatief nemen als er opdrachten moeten worden gemaakt en in groepswork, maar wat problemen oplevert is het studierend lezen van lange teksten en kennis daaruit toepassen in opdrachten en toetsen. Opmerkelijk is dat de studenten zelf dat eigenlijk niet benoemen als een probleem. Hun docenten daarentegen des te meer.

Ook de studieplanning voor toetsen en opdrachten op langere termijn is moeilijk voor veel instromende mbo'ers en ze moeten hun eigen weg vinden in de nieuwe hbo-omgeving. Met andere woorden: de overgang is groot. Uit deze bevindingen leidden we de volgende **aanbevelingen** af:

- Gezien de grote overgang die de deelnemers ervaren bij de overstap naar de pabo lijkt het goed om al in het mbo hogere eisen te stellen aan de zwaarte van de studie en aan de planningsvaardigheden van deelnemers. Ook lijkt het zinvol om meer individuele opdrachten te verstrekken, zodat de deelnemers niet altijd de steun van een groepje hebben.
- In een doorstroomgerichte opleiding Onderwijsassistent zou kennis een grotere rol moeten spelen, evenals een wijze van kennisverwerking die meer aansluit bij de eisen van de pabo. Denk daarbij aan meer kennistoetsen of de eis dat in werkstukken praktijkervaring wordt gekoppeld aan gelezen theorie. In het bijzonder zou plaats ingeruimd moeten worden voor de kennis en didactiek van zaakvakken.
- Het mbo bereidt de deelnemers beter voor op het hbo door hen vakliteratuur studierend te leren lezen: Dat wil zeggen: de essentie uit een tekst halen, hoofd- en bijzaken herkennen, verbanden leggen en de kennis verwerken in andere opdrachten. Nu en dan een grotere toets afnemen is ook een mogelijkheid om deelnemers beter voor te bereiden op een academischer studiehouding.

Taal en rekenen

De CITO-toetsen voor taal en rekenen in het eerste jaar leggen een onevenredig grote druk op de eerstejaars pabostudenten. Als ze de toetsen niet halen, moeten ze vertrekken. In sommige opleidingen Onderwijsassistent bereidt men de deelnemers op deze toetsen voor door extra cursussen taal en rekenen aan te bieden, structureel of facultatief, afhankelijk van de locatie. Waar facultatieve cursussen werden gegeven, was de deelname van deelnemers gering. En sommige studenten zeiden dat het rekenen van het mbo iets heel anders was dan wat er aan rekenvaardigheid gevraagd werd in de toets.

Ook op de pabo's worden cursussen taal en rekenen aangeboden ter voorbereiding op de toetsen. Daarna niet meer, tot verdriet van één van de rekendocenten die meldde dat studenten met het behalen van de toets nog lang niet genoeg boven de stof staan om oplossingsstrategieën van leerlingen in het basisonderwijs te kunnen plaatsen en begeleiden. We kwamen tot de volgende **aanbevelingen**:

- In de opleiding onderwijsassistent dient voorbereiding op de CITO-toetsen in het reguliere lesprogramma opgenomen te zijn. Deelnemers hebben de neiging om aanbod dat niet verplicht op het rooster staat, niet serieus te nemen.
- Stem het rekenonderwijs op het mbo meer af op de eisen van het eerste jaar van de pabo. Besteed veel aandacht aan breuken, procenten en verhoudingen. Zorg dat studenten zoveel mogelijk in het mbo hun eigen vaardigheid op het benodigde niveau brengen. Zorg voor veel oefentoetsen en werk indien mogelijk samen met rekendocenten van de pabo.
- Blijf op de pabo ook na de CITO-toets werken aan onderhoud en niveauverhoging van de rekenvaardigheid van studenten. Zie het stapsgewijs opbouwen ervan als een opdracht van de pabo.
- Docenten uit de opleiding onderwijsassistent en de pabo verkennen gezamenlijk de rekenniveaus, zoals aangegeven in het landelijk ontwikkelde Raamwerk Rekenen/Wiskunde en ontwerpen aan de hand daarvan een doorlopende leerlijn voor rekenen.

Studiebegeleiding

Uit ons onderzoek kwam naar voren dat instromers in het hbo moeite hebben met de zelfstandigheid die van hen gevraagd wordt. Verder ook dat zij grote behoefte hebben aan persoonlijk contact met en gemakkelijke bereikbaarheid van begeleiders. En ook, dat zij graag erkenning zien voor hun praktijkervaring. We kwamen tot de volgende **aanbevelingen**:

- Werk in de begeleiding op het mbo op een stapsgewijze en voor deelnemers herkenbare manier toe naar steeds meer zelfstandigheid in het uitvoeren van studietaken.
- In het hbo dienen SLB'ers en mentoren er in het begin alert op te zijn dat niet alle studenten vertrouwd zijn met de mate van zelfstandigheid die van hen gevraagd wordt. Met name bij de studieplanning en het evalueren van de studievoortgang hebben mbo'ers behoefte aan begeleiding.
- Geef in het hbo studiebegeleiding op maat aan mbo'ers, rekening houdend met hun ervaring en hun specifieke behoeften; de mbo'ers bij elkaar in een groep plaatsen kan dit maatwerk ondersteunen.

Verwachtingspatroon van studenten

Uit nogal wat gesprekken met pabostudenten kwam naar voren dat ze niet goed weten wat er op de pabo nu echt van hen geëist werd. Dit leidde tot de volgende **aanbevelingen**:

- Bereid in het mbo deelnemers zodanig voor op het hbo dat ze echt weten wat ze te wachten staat en niet alleen op grond van enthousiasme een keuze maken.
- Zorg als pabo in de voorlichting dat mbo'ers een reële indruk krijgen van de academische eisen die aan een student worden gesteld.
- Gebruik in het mbo als voorbereiding op het hbo het HU-Loopbaan Kompas waarmee deelnemers (en hbo-studenten) zichzelf kunnen beoordelen op een groot aantal gedetailleerde studievaardigheden, waaronder plannen en analyseren, en aan verbetering kunnen werken.

Stage

Onderwijsassistenten lopen tijdens hun opleiding veel stage waar zij geacht worden met kleine groepjes leerlingen of individuen te werken. Alle onderzochte studenten hadden echter geregeld lessen aan hele klassen gegeven. Ook al wordt in de beschrijving van de kerntaken van de onderwijsassistent aangegeven voor welke werkzaamheden hij/zij wordt opgeleid, in de mbo-stage komt het voor dat de stagiaire wordt ingezet voor taken die de buiten de competenties van een onderwijsassistent vallen.

Dit bracht ons tot de volgende **aanbeveling**:

In de communicatie met stagebiedende scholen is duidelijkheid gewenst over de kerntaken van de onderwijsassistent. Pabo's die hun aanpak willen afstemmen op de beginsituatie van de onderwijsassistenten, moeten weten wat ze aangaande stage-ervaringen wel en niet kunnen verwachten.

De schakelfunctie van de opleiding onderwijsassistent

Geen van de onderzochte studenten wilde onderwijsassistent blijven. De meesten wisten bij aanvang van de studie al dat ze doorwildten naar het hbo. Voor hen was de opleiding dus geen eindonderwijs. Dat geldt voor 70% van de deelnemers aan de opleiding onderwijsassistent. Niet alle opleidingen zien echter kans recht te doen aan die schakelfunctie. We formuleerden de volgende **aanbevelingen**:

- Er is nader onderzoek gewenst naar de achtergronden van de hoge doorstroomcijfers van de opleiding onderwijsassistent naar de pabo: is er te weinig werk voor onderwijsassistenten, is de salariering te laag?
- Het lijkt er volgens sommige pabodocenten op dat er ook deelnemers doorstromen waarvan bij voorbaat vaststaat dat ze het op de pabo niet zullen redden. Als dat waar is, hoe komt dat dan? Is het de student die een negatief advies negeert, of is het de opleiding die hoopt dat het toch zal lukken, omdat de student zo gemotiveerd is en zo goed was met leerlingen? Nader onderzoek is gewenst.
- Het gegeven dat de beroepskolom meer doorstroomgericht gaat werken biedt aanknopingspunten voor het opzetten van een aparte stroom binnen de opleiding

onderwijsassistent met een doorgaand curriculum van onderwijsassistent naar pabo. Het HU-loopbaankompas¹⁹ kan hierbij goede diensten bewijzen.

Tot slot:

Een belangrijke opbrengst van dit onderzoek is dat de samenwerking tussen beide pabo's en de opleidingen Onderwijsassistent ROC MN al ten tijde van het onderzoek een stevige impuls heeft gekregen. De aanbevelingen in dit verslag bieden perspectief tot uitbreiding en verdieping van die samenwerking.

Vervolgonderzoek naar succesvolle doorstroom van mbo'ers naar het hbo is sterk aan te bevelen. Eenzelfde soort onderzoek zou uitgevoerd moeten worden bij andere studierichtingen/opleidingen, op grond van het feit dat 'eigen' ervaringen van studenten en docenten nog zo weinig onderzocht zijn en op grond van het feit dat zowel het ROC MN en de HU concreter samen willen werken aan verbetering van de doorstroom. Gegevens van eigen studenten en docenten kunnen een directe bijdrage leveren tot concrete afstemming en interventies.

Daarnaast is het zeer interessant om een aantal aanbevelingen uit dit onderzoek in de vorm van interventies uit te werken en te volgen in zowel mbo als hbo: de instroom van mbo'ers in het hbo neemt immers alleen maar toe en het mbo is daardoor voor steeds minder jongeren eindonderwijs.

¹⁹ Met het HU Loopbaankompas kunnen (mbo- en hbo-)studenten zichzelf beoordelen op een groot aantal gedetailleerde studievaardigheden en op grond daarvan een ontwikkelingsplan opstellen dat hen ondersteunt bij het verwerven van een adequaat instroomniveau.

Literatuur

Berends, R. (2007). De leraar taalvaardig. 13 praktische taaldoelen voor studenten aan de pabo. Van Gorcum, Assen, 2007.

Bergen, C. van en P. Krooneman (2006). Mbo'ers op de Pabo, knelpunten en oplossingen bij de overgang van mbo naar pabo en leraarschap, SBO, november 2006.

Beijer, J. (2006). Ghita, Mohamed, Nadya en Ömer op de HBO-opleiding, Hogeschool Utrecht, Faculteit Educatie, Lectoraat Lesgeven in de Multiculturele School.

Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen (2008). Over de drempels met taal en rekenen.

Gemeenschappelijk Procesmanagement Competentiegericht Beroepsonderwijs (2007). Brondocument Leren, Loopbaan en Burgerschap., www.mbo2010.nl.

Gransbergen, P. en R. Baarda (2004) Werkboek Versterking doorstroom van mbo naar hbo, in opdracht van Het Platform Beroepsonderwijs, Den Haag, smets+ hover+ *adviseurs voor professionele organisaties*, te downloaden van www.hpbo.nl.

HBO-raad, Feiten en Cijfers, Instroom 2007.

HBO-raad, Persbericht 16 januari 2007. <http://www.hbo-raad.nl/persberichten/116-hbo-raad-luidt-noodklok-over-taal-en-rekenvaardigheid>.

HBO-raad, Persbericht 11oktober 2006. Helpt beginnende Pabo studenten zakt voor rekentoets.

Het Onderwijsblad, nr. 8, 21 april 2007. Ze kunnen niet spellen.

HU-loopbaan Kompas, Hogeschool Utrecht, HU Diensten Onderwijs & Onderzoek, marijke.hezemans@hu.nl

Kessel, van, Thomassen en Kurver (2007). Hoe vergaat het de Onderwijsassistent? Arbeidsmarkt- en beroepsperspectief van de onderwijsassistenten in het primair onderwijs, SBO publicatie.

LICA (2006). Duurzaamheid en versterking doorstroom mbo-hbo in het zich vernieuwende mbo en hbo, pontons tussen twee bewegende oevers, in opdracht van het procesmanagement herontwerp MBO., Uitgave: Landelijk Expertise- en Informatiecentrum Aansluiting HBO.

MBO Raad (2007). Raamwerk voor het Nederlands in (v)mbo-opleiding, beroep en maatschappij, CINOP.

Meijer, J. et al (2006). Reken- en Taalvaardigheid van Instromers Leraren Basisonderwijs, SCO Kohnstamm Instituut Amsterdam, RISBO Rotterdam.

Neut, I. Van der e.a. (2007), Taal- en rekenproblematiek PABO-instromers, Uitgever: IVA beleidsonderzoek en advies, gelieerd aan de Universiteit van Tilburg, Tilburg.

NRC Handelsblad, 7 juni 2008. Het is huilen voor de klas.

Onze Taal, nr. 6, 2007. Die spelfouten maken toch niks uit?

Paus, H., R. Rijmenans en K. van Gorp (2006). Dertien doelen in een dozijn. Een referentiekader voor taalcompetenties van leraren in Nederland en Vlaanderen, Nederlandse Taalunie, Den Haag.

Prins, J. (1997). Studie-uitval in het wetenschappelijk onderwijs. Studentkenmerken en opleidingskenmerken als verklaring voor studieuitval. Academisch proefschrift, Nijmegen University Press.

Petra van den Brom-Snijders, Jos van den Bergh & Marijke Creusen (2005), Rekenwijzer, ThiemeMeulenhoff bv.

Severiens, S. e.a. (2007) Waarom stoppen zoveel allochtone studenten met de Pabo? Samenvatting van vijf studies, Risbo, Erasmus Universiteit.

Straetmans, G.J.J.M. & Eggen, T.J.H.M. (2005). Afrekenen op rekenen: Over de rekenvaardigheid van pabo-studenten en de toetsing daarvan. *Tijdschrift voor hoger Onderwijs*, 23, 3, 123-139.

Stratum, S. van (2006). Spellingkracht, ThiemeMeulenhoff bv.

Tinto, V. (2004). Linking Learning and leaving: Exploring the role of the college classroom in student departure. In: J.M. Braxton (2004). *Reworking in the student departure puzzle*. 81-94. Nashville: Vanderbilt University Press.

Zanten, M. van (2006). Gecijferdheid op de pabo: leren versus selecteren, in: Panamapost, Rekenwiskundeonderwijs: onderzoek, ontwikkeling, praktijk, nr. 1, jaargang 25., Freudenthal Instituut UU Utrecht.